

Empatie, ženy a muži

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T009 – Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň
základní školy
7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň
základní školy

Autor práce: **Bc. Martina Pluhařová**
Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina Pluhařová**
Osobní číslo: **P14000665**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základní školy
Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy**
Název tématu: **Empatie, ženy a muži**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Zásady pro vypracování:

Autorka vysvětlí nosné pojmy kontextu empatie a popíše základní koncepty empatie. V druhé části práce se zaměří na problém empatie u žen a mužů se zřetelem na poznatky evoluční psychologie.

Autorka vyjde z analýzy odborné literatury. Autorka se bude v průběhu příprav a vypracování diplomové práce řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucí diplomové práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BARRETT, Louise, R DUNBAR a John LYCETT. Evoluční psychologie člověka. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 551 s. ISBN 978-80-7178-969-7.

BARON-COHEN, Simon. The essential difference. London: Penguin Books, 2004, xiii, 263 s. ISBN 978-0-141-01101-1.

KOMÁREK, Stanislav. Muž jako evoluční inovace?: eseje o maskulinitě, její etologii, životních strategiích a proměnách. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 262 s. ISBN 978-80-200-2086-4.

LIPPA, Richard A. Pohlaví: příroda a výchova. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Stanislava Exnerová

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce:

25. října 2015

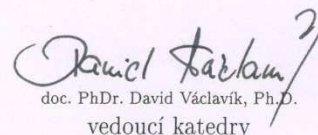
Termín odevzdání diplomové práce:

30. dubna 2017

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 15. prosince 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování:

Děkuji tímto především vedoucí své diplomové práce PhDr. Stanislavě Exnerové, která mi poskytla cenné rady a doporučení.

Anotace:

Tato práce se zabývá problematikou rozdílů ve schopnosti empatie u mužů a žen. Nejprve je nastíněn historický vývoj pojmu empatie, dále jsou představeny definice tohoto pojmu ve vztahu k různým vědním disciplínám, které se empatií zabývají. Následuje kapitola vysvětlující fylogenetické aspekty empatie. Další tři kapitoly popisují tři rozdílné, ale velmi důležité a zajímavé koncepce empatie. Pro pochopení biologických i společenských faktorů ovlivňujících empatii bylo třeba představit části mozku, které se na ní aktivně podílejí. Druhá část práce je věnována rozdílům v empatii mezi muži a ženami. Jsou zde uvedeny biologické a socializační faktory, které na tyto rozdíly mohou mít vliv.

Klíčová slova:

empatie, muži, ženy, kognitivní empatie, afektivní empatie, neurovědy, mozkový obvod empatie, hormony

Anotation:

This thesis handle the issue of differences in empathizing between men and women. At first the historical development of the term empathy is delineated. Then there are several definitions of empathy in relation to different fields of study introduced. The following chapter provides an explanation of fylogenetic aspects of empathy. There is a description of three distinct but very important and intersting concepts of empathy in the next three chapters of the text. Then there is a chapter introducing the empathy brain circuit in order to understand biological as well as socialization related factors which actively contribute to empathizing. The second part of the thesis handles the differences in empathy between men and women. There are the biological and socialization related factors which influence those differences described.

Key Words:

empathy, men, women, cognitive empathy, affective empathy, neuroscience, the empathy circuit, hormones

Obsah

Úvod	10
1. Historický vývoj pojmu empatie	12
1.1 Etymologický původ	12
1.2 Sympatie.....	13
1.3 Vcítění.....	14
1.4 Základní definice pojmu empatie.....	16
1.4.1 Empatie v sociální psychologii	16
1.4.2 Empatie ve vývojové psychologii	17
1.4.3 Empatie v psychoterapii.....	21
1.4.4 Empatie v ošetrovatelství	22
1.4.5 Empatie v pedagogice	23
2. Empatie z hlediska fylogeneze	24
3. Koncepce empatie dle Franse de Waala	28
3.1 Definice empatie dle Franse de Waala.....	28
3.2 Perception-action mechanism (PAM)	29
3.3 Úrovně empatie dle de Waala	30
3.4 Russian Doll Model	31
4. Koncepce empatie dle Daniela C. Batsona	34
4.1 Definice empatie	34
4.2 Empatie jako zdroj empatického zájmu a pomáhajícího chování	36
5. Koncepce empatie dle Simona Baron-Cohena	39
5.1 Definice empatie dle Simona Baron-Cohena.....	39
5.2 Empatický mechanismus.....	40
5.2.1 Úroveň 0.....	40
5.2.2 Úroveň 1.....	40
5.2.3 Úroveň 2.....	41
5.2.4 Úroveň 3.....	41
5.2.5 Úroveň 4.....	41
5.2.6 Úroveň 5.....	42
5.2.7 Úroveň 6.....	42

5.3 Koncept nulové empatie.....	43
5.3.1 Negativní nulová empatie	44
5.3.2 Pozitivní nulová empatie.....	45
5.4 Teorie schopnosti empatie a systematizace.....	46
6. Mozkový obvod empatie	48
6.1 Vědecky prokázané části empatického obvodu	48
6.2 Systém zrcadlových neuronů	52
7. Rozdíly v empatii mezi muži a ženami	55
7.1 Biologické faktory.....	55
7.1.1 Mozky mužů a žen	55
7.1.2 Vliv hormonů na empatii	57
7.1.3 Vliv genů na empatii	64
7.2 Socializační faktory.....	66
7.2.1 Vliv společenských stereotypů a předsudků na empatii.....	66
7.2.2 Vliv genderových rolí na empatii.....	68
7.2.3 Vliv výchovy a rodičovství na empatii	69
Závěr	71
Seznam použitých zdrojů:	73

Úvod

Tématem tohoto textu je empatie a rozdíly v empatii mezi muži a ženami. Toto téma jsem zvolila proto, že jsem chtěla získat více informací o problematice empatie, rozdílech v její schopnosti mezi lidmi a o příčinách, které tyto rozdíly způsobují. Cílem práce je vysvětlení rozdílů v empatii mezi muži a ženami se zřetelem na poznatky neurověd. Během práce jsem vycházela ze studia a analýzy odborné literatury.

Empatie je fenoménem nesmírně zajímavým, ale zároveň komplikovaným na porozumění. Myslím, že toto téma se bytostně dotýká každého z nás. Běžně se s tímto pojmem setkáváme při hovorech s rodinnými příslušníky, přáteli, kolegy či prostřednictvím médií. Je třeba podotknout, že každý si pod tímto termínem může představovat něco jiného. Empatie bývá chápána různými způsoby nejen laickou veřejností, ale také veřejností odbornou. Jedním z důvodů je fakt, že empatie je předmětem zkoumání hned několika vědních oborů a každý na ni nahlíží z vlastního úhlu pohledu. Dalším je skutečnost, že i na poli jednoho oboru vznikají různé definice a koncepce. V této práci jsem se snažila představit různá pojetí empatie v rámci několika vědních disciplín za účelem ilustrování komplexnosti a složitosti tohoto fenoménu.

Jelikož je empatie dovedností, která se ukázala být nezbytnou pro přežití jedince ve společenství po tisíce let, věnovala jsem pozornost také jejím fylogenetickým aspektům. Dle některých autorů tato schopnost vznikla z nižších, empatii podobných, procesů, které jako lidský druh sdílíme s některými subhumánními živočišnými druhy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla v další části textu představit model empatie jednoho z nejznámějších světových expertů, primatologa Franse de Waala, jehož pojetí empatie zdůrazňuje biologický základ tohoto fenoménu.

Dále jsem stručně popsala koncept empatie neméně významného odborníka v oboru sociální psychologie, Daniela C. Batsona, jehož pojetí se od de Waalova značně liší. V další části textu jsem se věnovala koncepci empatie Simona Barona-Cohena, další světové kapacity na dané téma. Jeho pojetí jsem představila také proto, že je jedním z vědců, kteří zkoumají rozdíly v empatii mezi muži a ženami. Jeho poznatky a teorie byly tedy pro tuto práci klíčové. Krátce jsem zmínila jeho teorii schopnosti empatie a systemizace (Empathizing and Systemizing Theory).

Pro objasnění prozatím známých dat týkajících se fungování empatie z hlediska mozkové činnosti jsem pokládala za důležité uvést mozkový okruh empatie, který v jedné ze svých knih předkládá právě Simon Baron-Cohen. Jde o části mozku, u kterých je prokázáno, že se na této schopnosti podílejí, ačkoli věda zdaleka nemá všechny odpovědi na otázky, které si klade. Různá míra aktivace jednotlivých částí tohoto obvodu, propojení těchto částí či poškození některé z nich je příčinou individuálních rozdílů v empatii.

Klíčová část práce je věnována mezipohlavním rozdílům v empatii a faktorům ovlivňujícím tuto schopnost.

1. Historický vývoj pojmu empatie

Autoři se shodují, že pojem empatie zaznamenal během své historie dlouhý a velmi složitý konceptuální vývoj a dodnes se jedná o značně rozporuplný a nejednotně přijímaný konstrukt.¹

Jedním z možných vysvětlení může být široké pole vědních oborů, které se empatií zabývají. Empatie se stala předmětem zkoumání morální filosofie, vývojové psychologie, sociální psychologie, etologie a kognitivní neurovědy. Každá z těchto disciplín na empatii nahlíží z jiného úhlu a jinak ji definuje. Například Tania Singer² zmiňuje fakt, že existuje tolik definic empatie, kolik badatelů, kteří se jí zabírají.³ Na praktické úrovni je empatie, vedle sféry osobního života, důležitá i v dalších oblastech lidské činnosti, jimiž jsou pomáhající profese. Je základním stavebním kamenem psychoterapie a důležitým pilířem ošetrovatelství, pedagogiky a sociální práce.

1.1 Etymologický původ

Etymologický původ termínu empatie se odvozuje z řeckého slova *empathia*, které vzniklo spojením předpony *en* (v) a derivací kořene *pathos* (vášeň, pocit).⁴ Pojem *empathia* použil již Aristoteles ve spisu *Rétorika*⁵, je však třeba zmínit, že se nejednalo o význam tohoto pojmu, jak bývá obecně chápán v současnosti.⁶ Mnoho autorů, kteří věnovali úsilí zkoumání vývoje konceptu empatie, dochází k závěru, že ekvivalenty současného pojmu empatie

---

¹ MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-857-8. S.73.

² Jde o významnou vědkyni zabývající se fenoménem empatie, pohybující se na poli sociální neurovědy a působící na univerzitách v Lipsku a v Curychu.

³ SINGER, Tania; LAMM, Claus. The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2009, 1156.1: 81-96. S.82.

⁴ SINGER, Tania; LAMM, Claus., pozn. 3, s. 82.

⁵ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

⁶ Aristoteles pojem *empathia* chápal jako silnou emoci či vášeň.

byly v průběhu historie dva sémanticky velmi blízké pojmy, a to pojem sympatie a pojem vcítění.⁷

1.2 Sympatie

Zdeněk Mlčák ve své knize uvádí, že pojem sympatie byl užíván již v řecké starověké filosofii a také mezi stoiky. Nejprve označoval duchovní jednotu všech věcí, ze které plyne i schopnost člověka porozumět ostatním lidem.⁸

S pojmem sympatie ve svých teoriích operovala také řada anglických a německých filozofů, jimiž byli například David Hume, Adam Smith či Herbert Spencer.⁹

David Hume sympatii definoval jako „vrozenou a silnou tendenci jedince přijímat v komunikaci s lidmi jejich city či myšlenky, jakkoli jsou odlišné od jeho vlastních“¹⁰. Také se domníval, že sympatie je tím silnější, čím si je jedinec podobnější s pozorovaným člověkem. Dle Huma je sympatie příčinou sociálního zájmu člověka o jiné lidi, může být ale také zneužita pro plnění amorálních cílů.¹¹

Adam Smith, anglický filozof doby osvícenství, sympatií míní přirozenou lidskou vlastnost, která spočívá v soucitu s ostatními a která tvoří základ společenského fungování člověka. Na základě sympatie si jedinec utváří soudy týkající se jak jednání druhých, tak svého vlastního. Sympatie je prostředkem k regulování sobeckého a neohleduplného chování jedince.¹² Dle Smithe je sympatie vrozenou schopností, která využívá představivosti člověka

---

⁷ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

⁸ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

⁹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹⁰ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹¹ DAVIS, VERDUCCI in MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹² DAVIS in MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

a umožňuje mu prožívat méně intenzivní, ale téměř totožné pocity s emocemi pozorovanými u jiných lidí.¹³

Německý filozof Arthur Schopenhauer pojímal sympatii jako lidskou vlastnost, která umožňuje jedinci slitovat se nad utrpením jiného jedince a která je dle něj niterně spjata s životem samým.¹⁴

Dalším vědcem, který se ve svém díle sympatii věnoval, byl Herbert Spencer. Sympatii chápal jako „schopnost člověka soucítit s druhými a vyjadřovat svou spoluúčast na jejich osudu“¹⁵. Děлил ji na instinktivní¹⁶ a intelektuální.

Spolu s oddělováním různých humanitních věd od filozofie v průběhu 19. století logicky došlo ke snaze definovat pojem sympatie v rámci nově vzniklých vědních disciplín. Na poli psychologie byli mezi prvními, kteří pojem sympatie ve svých teoriích používali, například T.A. Ribbot, W. Stern, McDougall či F.A. Allport.¹⁷ Mlčák podotýká, že navzdory snahám těchto teoretiků byl koncept sympatie v psychologickém smyslu nahrazen konceptem empatie.¹⁸

1.3 Vcítění

Pojem vcítění pochází z oblasti německé filozofické estetiky 19. století, ve které se uvažovalo o existenci „emocionálního vztahu mezi estetickými objekty a lidskými pozorovateli, kteří svými pocity přispívají k vnímání umělecké formy“.¹⁹ Proces, který označoval promítání pocitů jedince do

---

¹³ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹⁴ GAVRILOVA in MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹⁵ GAVRILOVA in MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 73.

¹⁶ Instinktivní sympatii lze chápat jako ekvivalent toho, co bývá obvykle nazýváno emoční nákazou.

¹⁷ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 74.

¹⁸ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 74.

¹⁹ VERDUCCI in Mlčák, pozn. 1, s. 75.

určitého objektu skrze touhu vytvořit jednotu s přírodou, byl nazván „Einfühlung“²⁰ - vcítění.²¹

Theodor Lipps, německý filozof, se domníval, že proces vcítění vychází z projekce, imaginace a imitace a jeho účelem je interpersonální poznání a komunikace. Vcítění probíhá během pozorování a uvědomování si druhého jedince, nevědomého napodobování jeho projevů a snahy pozorovatele „představit si v něm své vlastní prožitky“.²² Pojetí vcítění Theodora Lippse je považováno za počátek vědeckého zkoumání fenoménu empatie na poli psychologie.²³

Edward Titchener, britský psycholog, jako první použil na počátku 20.století termín empatie v angličtině, vycházel právě z konceptu Theodora Lippse. Mlčák ve své knize tvrdí, že Titchener empatii zpočátku definoval poněkud vágně.²⁴ Tento autor nejprve empatii chápal jako „proces zlidšťování objektů vcítováním se do nich“²⁵, později empatii pojímal jako „projekci, při níž si jedinec uvědomuje a sdílí své pocity s jinou percipovanou osobou“.²⁶

Dle Lippse a Titchenera je tedy empatie snahou jedince „o sebeuvědomění a chápání pozitivních a negativních prožitků jiného já“²⁷.

S pojmem vcítění operovali též psychoanalytici (Freud a jeho spolupracovníci) a neopsychoanalytici (Sullivan). Sigmund Freud připisoval vcítění v procesu chápání psychiky jiného člověka důležitou roli, podrobněji se však tomuto jevu nevěnoval. V literatuře se uvádí, že jedním z důvodů, proč

---

²⁰ Tento termín pro označení výše zmíněného procesu zavedl do estetiky roku 1873 německý filozof Robert Vischer. - MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²¹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²² MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²³ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²⁴ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²⁵ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²⁶ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

²⁷ WISPÉ in MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

tomu tak bylo, je fakt, že vcítění zdůrazňuje příliš těsnou vazbu mezi subjektem a objektem, což se neslučovalo s Freudovou snahou přistupovat k psychologii přísně objektivním paradigmatem věd přírodních.²⁸

V průběhu času získala empatie na významu také v oblastech sociální a vývojové psychologie či v psychoterapii.

V sociální a vývojové psychologii byly nejprve akcentovány zejména kognitivní aspekty empatie. Mezi prvními autory, kteří je zdůrazňovali byli Wolfgang Köhler, George Herbert Mead a Jean Piaget.

W. Köhler, jeden ze zakladatelů gestalt psychologie, považoval za základ empatie spíše porozumění pocitům druhých, než jejich sdílení.²⁹

Větší vliv na kognitivní pojetí empatie měla teorie symbolického interakcionismu G. H. Meada, jednoho ze zakladatelů sociální psychologie. Podstatou koncepce symbolické interakce je přijímání role, které spočívá ve schopnosti člověka představit si vjemy, myšlenky či motivy jednání druhého člověka a na základě toho předjímat jeho reakce.³⁰

1.4 Základní definice pojmu empatie

1.4.1 Empatie v sociální psychologii

Velká část výzkumu v oblasti sociální psychologie bývá věnována percepčním, afektivním a kognitivním mechanismům, které člověku umožňují představit si, jak by se sám cítil v kůži jiného člověka. Mezi významné experty v oblasti sociální psychologie, kteří ve své práci věnují empatii velkou pozornost, lze zařadit například Daniela Batsona či Taniu Singer.

---

²⁸ VERDUCCI in Mlčák, pozn. 1, s. 76.

²⁹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 75.

³⁰ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 76.

Daniel Batson, mimo jiné autor empaticko-altruistické hypotézy, empatii chápe jako jednání zaměřené na zájem druhé osoby a zároveň ji dává do úzké souvislosti s empatickým zájmem. Blíže o jeho pohledu na empatii bude pojednáno v jedné z dalších kapitol.

Další výše zmiňovanou autorkou na poli sociální psychologie je Tania Singer, která spolu s Frederique de Vignemont³¹ definovala empatii takto: „O empatii se jedná jestliže: 1) se člověk nachází v určitém emočním stavu; 2) tento stav je velmi podobný emočnímu stavu druhé osoby; 3) tento stav byl vyvolán pozorováním či představováním si emočního stavu druhé osoby; 4) jedinec si je vědom skutečnosti, že zdrojem jeho vlastního emočního stavu je druhá osoba“.³²

1.4.2 Empatie ve vývojové psychologii

V této podkapitole bych chtěla zmínit modely empatie Nancy Eisenberg a Martina Hoffmana. Vývojové teorii empatie na druhém místě uvedeného autora se chci věnovat podrobněji, jelikož se domnívám, že je blíže spojena s mým studijním oborem.

Nancy Eisenberg se tématu empatie ve své práci věnuje v souvislosti s emocemi a morálním vývojem jedince.³³ Její pojetí empatie bývá zařazováno mezi afektivní koncepce empatie, tedy vyzdvihující význam její afektivní složky. Empatii definuje jako: „Emoční odpověď, která pramení z vytušení nebo pochopení emočního stavu jiné osoby a je podobná tomu, co tato osoba cítí či co by se dalo předjímat, že by v dané situaci cítila.“³⁴

---

³¹ Vědkyně profesně působící ve Francii a v New Yorku, ve své práci se zaměřuje na empatii ve vztahu k bolesti (pain - empathy).

³² DE VIGNEMONT, Frederique; SINGER, Tania. The empathic brain: how, when and why?. *Trends in cognitive sciences*, 2006, 10.10: 435-441. S. 435.

³³ Zabývá se morálními emocemi vinou a zahanbením, jejich vztahem k empatii a etickému jednání.

³⁴ EISENBERG, Nancy. Emotion, regulation, and moral development. *Annual review of psychology*, 2000, 51.1: 665-697. S. 671.

Dodává, že pokud například dítě zpozoruje smutného člověka a v důsledku toho se cítí také smutně, pociťuje toto dítě empatii, a to dokonce i v situaci, kdy je schopno odlišit svůj emoční stav od stavu jiného člověka pouze na elementární úrovni.³⁵ Pro mnoho autorů by tato podmínka nebyla dostačující k tomu, aby považovali daný jev za empatii. Nancy Eisenberg se také domnívá, že čistá empatie není primárně orientována na druhého člověka³⁶, což kontrastuje s výše zmíněným pojetím empatie Daniela Batsona.

Dalším autorem, jehož koncepci empatie chci představit, je Martin Hoffman. Ve své práci se dlouhodobě zabývá sociálním a emocionálním vývojem, především však empatií, morálním vývojem a vztahem mezi nimi.³⁷ Martin Hoffman je autorem nejvýznamnější vývojové teorie empatie; ta je v jeho koncepci definována jako „emocionální reakce více odpovídající situaci někoho jiného než vlastní“³⁸.

Model empatie Martina Hoffmana sestává ze čtyř vývojových období (0-1 rok, 1-2 roky, 3-10 let, 10 let - dospělost). Těmto čtyřem obdobím jsou přiděleny nejpravděpodobnější způsoby vyvolání empatie, úroveň kognitivního chápání druhých lidí a způsoby empatické reakce, kterých je jedinec v daném vývojovém stádiu schopen.

Martin Hoffman ve své teorii uvádí pět emocí založených na empatii a tvrdí o nich, že se mohou různě doplňovat. Jsou jimi empatický distres, sympatický distres, vina, empatický hněv a empatická křivda.³⁹

Dále rozeznává šest základních způsobů, jimiž jedinec může vyvolávat empatické odpovědi v pozorovateli. Nejjednodušším z nich je primární

---

³⁵ EISENBERG, Nancy., pozn. 34, s. 671.

³⁶ EISENBERG, Nancy., pozn. 34, s. 671.

³⁷ Věnuje se empatii i na poli klinické psychologie, zde ho zajímá vliv empatie na léčbu, zprostředkovaná traumatizace terapeutů a empatické procesy v depresi.

³⁸ HOFFMAN in MLČÁK, pozn. 1, s. 99.

³⁹ MLČÁK, pozn. 1, s. 99.

cirkulární reakce. Jedná se o sklon vytvářet paralelní emocionální reakce s druhými (př. šíření novorozeneckého pláče).^{40 41}

Druhým způsobem je motorická mimika, během níž pozorovatel nejprve automaticky a téměř nevědomě napodobuje výraz obličeje i způsob držení těla druhého člověka, poté se u pozorovatele vytvoří odpovídající emocionální reakce.⁴²

Třetím prostředkem k vyvolání empatické odezvy je klasické podmiňování, díky němuž emocionální reakce na jiné lidi vyplývají z minulých situací, ve kterých člověk vnímal podněty a prožíval totožné emoce jako pozorovaná osoba.⁴³

Čtvrtým způsobem je přímá asociace, během které vyvolává pozorování člověka prožívajícího určité emoce v jedinci vzpomínky na situace ze své minulosti, kdy sám prožíval obdobné emoce.⁴⁴

Pátým způsobem je vyvolání empatické reakce prostřednictvím jazykově zprostředkované asociace, která vzniká spojením verbálního pojmenování emoce jedince a minulých zkušeností a prožitků pozorovatele.⁴⁵

Posledním, šestým, zmiňovaným způsobem vyvolání empatie je přijímání role. Dle autora jde o nejvyspělejší formu způsobu vyvolání empatie. Během přijímání role si pozorovatel intencionálně představuje, jak by sám prožíval situaci pozorovaného subjektu.⁴⁶ Utváří si tak „paralelní emocionální reakci s emocionální reakcí pozorované osoby“⁴⁷. Zdeněk Mlčák podotýká, že

---

⁴⁰ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴¹ V mnoha jiných konceptech je tento jev označován jako emoční nákaza.

⁴² MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴³ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴⁴ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴⁵ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴⁶ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴⁷ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

přijímání role na praktické rovině nebývá využíváno příliš často, jelikož vyžaduje velmi rozvinuté kognitivní schopnosti pozorovatele.⁴⁸

Martin Hoffman usuzuje, že kromě primární cirkulární reakce (omezena na období raného dětství) a přijímání role (nevyskytuje se tak často) se mohou další čtyři způsoby různě kombinovat a prolínat v závislosti na situačním kontextu.⁴⁹

Pro většinu popsaných způsobů vyvolání empatie, kromě primární cirkulární reakce a motorické mimiky, je nezbytným předpokladem schopnost porozumět ostatním lidem. Martin Hoffman tuto schopnost nazývá kognitivním chápáním druhých, to má podle něj významný dopad na emocionální empatické reakce a vyvíjí se ve třech stádiích - uvědomění si stálosti osoby, přijímání role, uvědomění si identity osoby.⁵⁰ Toto kognitivní chápání druhých osob se spojuje se zprostředkovanou emocí, která byla vyvolána jedním či kombinací několika z šesti výše popsaných způsobů vyvolání empatie, a vytvoří tak empatickou reakci.⁵¹

Na základě uvedené syntézy Martin Hoffman odvozuje čtyři úrovně empatie; všeobecnou empatii⁵², egocentrickou empatii⁵³, empatii k pocitům druhých a empatii k obecným podmínkám druhých.⁵⁴

---

⁴⁸ MLČÁK, pozn. 1, s. 100.

⁴⁹ MLČÁK, pozn. 1, s. 101.

⁵⁰ MLČÁK, pozn. 1, s. 102.

⁵¹ MLČÁK, pozn. 1, s. 102.

⁵² Empatickou odpovědí je v tomto stádiu (0-2 roky) empatický distres.

⁵³ Objevuje se od konce 1. roku života a empatickou odpovědí bývá sympatický distres, při němž se u dětí objevují pocity soucitu s pozorovaným subjektem a nabídky neadekvátní pomoci, jež však děti vyhodnocují jako adekvátní.

⁵⁴ MLČÁK, pozn. 1, s. 102.

1.4.3 Empatie v psychoterapii

Na rozdíl od sociální či vývojové psychologie, jejichž cílem je vymezení empatie a její teoretické zkoumání, v psychoterapii je mnohem důležitější její praktická aplikace.

Empatie hraje v psychoterapii významnou roli. Jedním z prvních, kteří empatii v psychoterapii přikládali nesmírný význam byl Carl Rogers, představitel humanistické psychologie a na klienta zaměřené psychoterapie. Jeho pojetí empatie bývá zařazováno mezi afektivně-kognitivní koncepce empatie⁵⁵.

Carl Rogers empatii spíše než jako stav pojímal jako proces - určitý způsob bytí. V přednášce z roku 1974 řekl: „Empatický způsob bytí s jinou osobou má několik aspektů. Znamená to vstoupit do soukromého světa druhého člověka a zabydlet se v něm. V každém okamžiku tento proces zahrnuje vnímavost k proměňujícím se prožitkům druhého člověka, k jeho strachu, zlobě, něze, zmatku nebo čemukoli, co on či ona prožívá. Znamená to dočasně žít životem druhého, pohybovat se v něm citlivě a bez hodnocení.“^{56 57} Rogers dále pokračoval: „Bytí s druhým v tomto smyslu znamená, že člověk pro daný okamžik odloží své názory a hodnoty, aby vstoupil do světa druhého člověka bez předsudků.“^{58 59} Svě vyjádření o empatii uzavřel slovy: „Tento

---

⁵⁵ Tyto koncepce při vysvětlování empatie kladou důraz na synergii afektivní a kognitivní složky empatie.

⁵⁶ ROGERS, Carl Ransom. Carl Rogers on Empathy. In: *Youtube* [online]. [cit. 2017-05-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=I4DwzSnU6pc>

⁵⁷ Originální znění: "An empathic way of being with another person has several facets. It means entering the private perceptual world of the other and becoming thoroughly at home in it. It involves being sensitive, moment by moment, to the changing felt meanings which flow in this other person, to the fear or rage or tenderness or confusion or whatever that he or she is experiencing. It means temporarily living in the other's life, moving about in it delicately without making judgements."

⁵⁸ ROGERS, Carl Ransom., pozn. 56.

⁵⁹ Originální znění: "To be with another in this way means that for the time being, you lay aside your own views and values in order to enter another's world without prejudice."

popis objasňuje fakt, že být empatickým je komplexním, náročným, silným, avšak zároveň jemným a laskavým způsobem bytí.^{60 61}

V současnosti bývají v psychoterapii využívány multifázové koncepce empatie. Jejich autoři empatii popisují jako proces, zahrnující afektivní i kognitivní komponentu, který je možné rozdělit na jednotlivé fáze. Několik těchto modelů popisuje ve své knize Zdeněk Mlčák. Případně zájemce o bližší informace odkazují na příslušnou publikaci a v ní dohledatelné primární zdroje těchto modelů.

1.4.4 Empatie v ošetrovatelství

Další oborem lidské činnosti, v jehož rámci je fenoménu empatie věnována značná pozornost, je ošetrovatelství. I v tomto oboru se ukazuje, jak velmi složitým, mnohoznačným jevem empatie je. Na tento fakt poukázala Theresa Wisemanová (1996), která při analýze dostupných definic empatie došla k závěru, že různá pojetí empatie se odlišují v rámci pěti aspektů. Empatie podle ní může být jevem vědomým i nevědomým, subjektivním i objektivním, vztahujícím se k živým i neživým objektům, vedoucím k pozitivním i negativním prožitkům a spočívajícím v emocionálním sdílení i v kognitivním chápání druhých.⁶²

Další autorky v tomtéž oboru složitost a mnohovýznamovost empatie také doložily, když popsaly pět možných konceptualizací empatie. V ošetrovatelství dle nich může být empatie pojímána jako lidská vlastnost, jako profesionální stav, jako komunikační proces, jako pečování či jako speciální vztah.⁶³

---

⁶⁰ ROGERS, Carl Ransom., pozn. 56.

⁶¹ Originální znění: " Perhaps this description makes clear that being empathic is a complex, demanding, and strong, yet also a subtle and gentle, way of being."

⁶² MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 79.

⁶³ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 79.

1.4.5 Empatie v pedagogice

V pedagogice se definování empatie nevěnuje přílišná pozornost, jelikož empatie sama o sobě není předmětem jejího zájmu. S konceptem empatie však operuje na praktické úrovni. Obvykle je schopnost empatie ze strany učitele nebo jiného pedagogického pracovníka zmiňována jako jeden ze základních prostředků k navázání vztahu mezi ním a žáky a tvoří předpoklad pro jejich úspěšnou spolupráci ve výchovně vzdělávacím procesu.

Důležitost empatie a s ní spojených fenoménů, mezi něž patří například imitace⁶⁴, v procesu učení nejen ve školním prostředí zdůrazňuje ve své knize⁶⁵ Joachim Bauer. Tento autor tvrdí, že lidé - v tomto případě učitelé - jsou zcela nezastupitelní. Při procesech učení se totiž u žáků aktivuje systém zrcadlových neuronů, jedna z nejvýznamnějších součástí mozkového okruhu empatie. Více bude o tomto systému a jeho důležitosti pro život člověka pojednáno v jedné z dalších částí textu.

---

⁶⁴ Dle některých autorů (Frans de Waal, Nancy Eisenberg) považována za součást empatie či za empatii samotnou.

⁶⁵ BAUER, Joachim. *Proč cítím to, co ty: intuitivní komunikace a tajemství zrcadlových neuronů*. Přeložil Iva MICHŇOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5737-7. S. 120 - 124.

2. Empatie z hlediska fylogeneze

V minulé kapitole jsem nastínila historický vývoj a různá porozumění pojmu empatie. Dále jsem uvedla některé vědní disciplíny a další oblasti lidské činnosti, jež se empatií na teoretické i praktické rovině zabývají. Popsala jsem vývojovou teorii empatie M. Hoffmana, tedy pojetí empatie z hlediska ontogeneze. Domnívám se, že je důležité zmínit a popsat empatii též v kontextu fylogeneze.

Problematikou empatie a jí příbuzných jevů z hlediska fylogeneze se zabývala řada badatelů. Jedná se o odborníky na poli biologie, sociobiologie, etologie či evoluční psychologie.

Na poli sociobiologie existují dva teoretické výklady, které se snaží původ empatie vysvětlit. Empatie je tak chápána jako „mechanismus zajišťující altruistické chování“⁶⁶ nebo jako „evolučně podmíněný druh sociální inteligence“⁶⁷. První ze jmenovaných pojetí objasňuje spíše vývoj emocionální empatie, druhé se jeví jako vhodnější k vysvětlení vývoje kognitivní empatie.

Podle prvního ze jmenovaných přístupů může být empatie mechanismem „působícím mezi genovou úrovní organismu a altruistickým chováním“⁶⁸. Klasické evoluční paradigma považuje za cíl života přežití nejschopnějšího (survival of the fittest), jehož cíli jsou i nadále přežití a replikace genů. Z takového úhlu pohledu by vůbec altruistické, potažmo empatické, chování nemělo šanci na úspěch v evoluci, nebylo by adaptivní. Vzniklo tedy několik novějších teorií, které altruistické (empatii zahrnující) chování jako adaptivní vysvětlují. Jednou z nich je genetické chápání evoluce, dle kterého nejde o přežití organismů samotných, ale o přežití genů

---

⁶⁶ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

⁶⁷ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

⁶⁸ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

biologického druhu⁶⁹. V tomto kontextu altruistické sebeobětování individuálního organismu ve prospěch geneticky příbuzných zvyšuje šanci na přežití genů příbuzných organismů.⁷⁰

Altruistické chování vůči nepříbuzným organismům může být vysvětleno genetickou teorií podobnosti či teorií recipročního altruismu. Podle genetické teorie podobnosti existuje předpoklad, že „geny mohou zajistit své přežití takovým chováním, které zapříčiní reprodukci každého organismu, v němž se mají vyskytovat jeho kopie“⁷¹, a tak může být altruistické chování (i empatické chování) evolučně výhodné i pro nepříbuzné, jsou-li dostatečně geneticky podobní altruistickému jedinci.⁷² Dle teorie recipročního altruismu⁷³ může být altruistické chování jedince vůči nepříbuzným výhodné za podmínky, že bude v budoucnu opětováno. V lidských společenstvích lze reciproční altruismus pozorovat všude, častěji se však vyskytuje v komunitách s menším počtem jedinců a s větší teritoriální vzdáleností komunit dalších.⁷⁴

Druhý sociobiologický přístup interpretuje empatii jako „evolučně podmíněný druh sociální inteligence“⁷⁵. Dle tohoto konceptu je rozvoj sociální inteligence umožněn díky výrobě a užívání nástrojů a s tím spojenými kulturními změnami, dále díky složitosti společenského systému živočišného druhu. Čím složitější tento systém je, tím vyšší klade nároky na své členy. V této souvislosti Richard Byrne a Andrew Whitman zformulovali hypotézu sociálního mozku. Tezi této hypotézy tvoří domněnky, že primáti oplývají oproti jiným živočišným řádům složitějšími sociálními dovednostmi a že život

---

⁶⁹ Jde o pojetí evoluce jako sobeckého genu, jehož autorem je etolog a evoluční biolog Richard Dawkins (1989).

⁷⁰ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

⁷¹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

⁷² MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

⁷³ Teorie recipročního altruismu byla zformulována Robertem L. Triversem na počátku 70. let minulého století.

⁷⁴ BARRETT, Louise, R. I. M. DUNBAR a John LYCETT. *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7178-969-7. S. 110.

⁷⁵ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 93.

ve složitějších sociálních sítích je náročnější než život mimo sociální společenství.⁷⁶ Robin Dunbar poukázal na korelaci velikosti mozku a sociální skupiny u primátů. Čím větší je neokortex, tím větší je sociální skupina, ve které žijí. Na základě lidského mozku Dunbar predikoval velikost typické lidské skupiny na přibližně sto padesát členů.⁷⁷ Pro úspěšné fungování ve skupině byly potřeba jak kooperační dovednosti, tak dovednosti manipulativní za účelem postupu v hierarchii. Rozvíjela se tedy schopnost plánovat a předvídat záměry ostatních. Dle stoupců tohoto konceptu vysoká úroveň kooperačních i manipulativních dovedností jedinců vedla k vyššímu statusu v hierarchicky uspořádané společnosti a snadnějšímu přístupu k důležitým zdrojům; obživě a nejlepším partnerům k reprodukci.⁷⁸

Zdeněk Mlčák konstatuje, že oba sociobiologické koncepty byly kritizovány pro přisuzování přílišného vlivu biologických faktorů na lidské chování, jelikož adaptivní chování může vycházet též z procesů učení.⁷⁹

---

⁷⁶ GAZZANIGA, Michael S. Kdo to tady řídí?, aneb, Svobodná vůle a neurověda. Praha: Dybbuk, 2013. ISBN 978-80-7438-081-5. S. 134.

⁷⁷ GAZZANIGA, Michael S., pozn. 76, s. 136.

⁷⁸ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 94.

⁷⁹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 94.

Řada autorů usuzuje, že vývoj empatie u člověka má původ v péči o mláďata, která je společným atributem některých druhů ryb, ptáků a všech savců.⁸⁰ Někteří to specifikují ještě blíže a uvádějí, že se empatie vyvinula spolu s rodičovským vkladem do potomků u primátů.⁸¹ Simon Baron-Cohen dodává, že tento fakt může objasňovat, proč mívají obvykle v empatii samičky výhodu před samci. Samičky mezi opicemi a zejména pak mezi našimi hominidními předky byly hlavními pečovateli.⁸² Tentýž autor se dále odvolává na práce Franse de Waala, předního primatologa, který tvrdí, že lidoopi mají na rozdíl od opic vyvinutou základní schopnost empatie.

Pojetí empatie Franse de Waala bude právě kvůli jeho odkazu k fylogenetickým aspektům této schopnosti popsáno v další kapitole textu.

---

⁸⁰ KOUKOLÍK, František. *Sociální mozek: evoluce a neuronální podklady*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2850-9. S. 85.

⁸¹ BARON-COHEN, Simon. *The essential difference*. London: Penguin Books, 2004. ISBN 9780141011011. S. 128.

⁸² BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 128.

3. Koncepce empatie dle Franse de Waala

V této části práce bych ráda zmínila pojetí empatie dle Franse de Waala. Frans de Waal, původem z Nizozemska, je jedním z předních primatologů a etologů. V současné době žije v USA a působí zde jako profesor na Emory University ve státě Georgia. Ve svých výzkumech se zaměřuje na sociální chování primátů, zajímají ho zejména fenomény jako usmiřování konfliktů, averze při pocíťování nerovnosti, spolupráce a sdílení potravy. Je také autorem několika knih, nejznámější z nich je u nás titul *Dobráci od přírody*.⁸³

Frans de Waal zmiňuje, že psychologové často zdůrazňují kognitivní složku empatie díky rozšířenému názoru, že empatie patří mezi vyšší kognitivní dovednosti vyžadující používání jazyka, které je lidskou výsadou stejně jako schopnost empatie. On však naopak za jádro empatie považuje její afektivní složku. Blíže jeho koncept představím v následující části textu.

3.1 Definice empatie dle Franse de Waala

Frans de Waal definuje empatii jako schopnost:

- a) být ovlivněn emočním stavem jiného člověka a sdílet s ním tento emoční stav
- b) vyhodnotit důvody, které k jeho emočnímu stavu vedly
- c) identifikovat se s druhým jedincem, přijmout jeho perspektivu⁸⁴

Dodává, že tato definice, přesahuje to, co existuje u mnoha živočišných druhů, přesto používá pojem empatie dokonce i v případě, kdy je splněna pouze první podmínka této definice, jelikož si myslí, že všechny její prvky jsou

---

⁸³ DE WAAL, Frans BM. *Dobráci od přírody*. Praha: Academia, 2006. Galileo. ISBN 80-200-1421-7.

⁸⁴ DE WAAL, Frans BM. Putting the Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy. *Annu. Rev. Psychol.*, 2008, 59: 279-300. S. 281.

evolučně propojené.⁸⁵ ⁸⁶ „A tak, když se jeden člověk stará o druhého, jde o mozaiku procesů sahajících od pochodů racionálních k emocionálním i fyziologickým.“⁸⁷

3.2 Perception-action mechanism (PAM)

Pojem perception-action mechanism (PAM) může být přeložen jako mechanismus vnímání a následné akce. Jedná se o model neuroanatomie empatických odpovědí, který Frans de Waal vytvořil spolu se svou kolegyní Stephanií Preston. Předkládají názor, že jádro schopnosti empatie se ukrývá v mechanismu, který poskytuje pozorovateli (nazývají ho subjektem) přístup k subjektivnímu stavu druhého člověka (jehož nazývají objektem) skrze vlastní neurální tělesné reprezentace.⁸⁸ Kdykoli subjekt vstoupí do stavu objektu, automaticky a nevědomě se u něho na neurální úrovni aktivují stavy obdobné stavům objektu. Čím podobnější a sociálně bližší si dva jedinci jsou, tím snáze se subjekt identifikuje s objektem, což podporuje a zlepšuje sladění motorických a autonomních odpovědí v subjektu. Tento proces subjektu umožňuje „*dostat se objektu pod kůži*“ tělesně prožívaným sdílením jeho emocí a potřeb, což následně v subjektu vyvolá soucit a snahu pomoci.⁸⁹

---

⁸⁵ DE WAAL, Frans. *The Age of Empathy* [online]. [cit. 2017-05-14]. Dostupné z: http://www.emory.edu/LIVING_LINKS/empathy/faq.html

⁸⁶ Originální znění: "This definition extends beyond what exists in many animals, but I "employ" the term empathy even if only the first criterion is met as I believe all of these elements are evolutionarily connected."

⁸⁷ DE WAAL, Frans BM., pozn. 83, s. 99.

⁸⁸ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 286.

⁸⁹ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 286.

Frans de Waal také uvádí, že PAM odpovídá hypotéze somatických markerů^{90 91} zformulované významným expertem na poli neurovědy Antoniem Damasiem. Dále píše, že další výzkumy neurálních základů empatie potvrzují PAM v tom, že dokládají značnou podobnost na úrovni nervové soustavy mezi vlastními a zprostředkovanými emocemi. Jako příklad uvádí aktivaci přední insuly v situacích, když sami prožíváme znechucení i když pozorujeme znechucení vyjadřované někým jiným.^{92 93}

3.3 Úrovně empatie dle de Waala

Emoční nákaza (Emotional Contagion)

Emoční nákaza je „automatická odpověď probouzející podobnou emoci v pozorovateli, který sleduje vyjadřovanou emoci u jiného příslušníka druhu“.⁹⁴

Sympatie (Sympathetic Concern)

Sympatii de Waal definuje jako „zájem o stav druhého jedince a pokusy o zlepšení tohoto jeho stavu“.⁹⁵

---

⁹⁰ „Somatický marker je specifickým případem pocitu vzniklého na základě sekundárních emocí. Tyto emoce a pocity jsou učením propojeny s předpokládanými následky určitých scénářů jednání v budoucnu.“

DAMASIO, Antonio R. *Descartesův omyl: emoce, rozum a lidský mozek*. Praha: Mladá fronta, 2000. Kolumbus. ISBN 80-204-0844-4. S. 155.

⁹¹ Tuto hypotézu zmiňuje také Simon Baron-Cohen v souvislosti s činností mediálního prefrontálního kortexu v empatickém obvodu mozku.

⁹² DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 287.

⁹³ Zde odkazuje na následující článek: WICKER, Bruno, et al. Both of us disgusted in My insula: the common neural basis of seeing and feeling disgust. *Neuron*, 2003, 40.3: 655-664.

⁹⁴ DE WAAL in KOUKOLÍK, František., pozn. 80, s. 85.

⁹⁵ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 283.

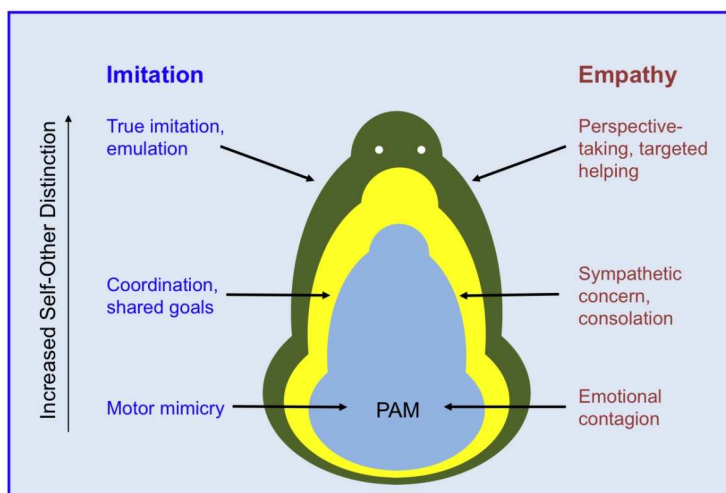
Empatická perspektiva (Empathic Perspective-Taking)

Empatická perspektiva je schopnost převzít úhel pohledu jiného jedince, „pochopit jeho specifickou situaci a potřeby odděleně od vlastních, přičemž se toto vědomí kombinuje s náhradním emočním nabuzením“.⁹⁶

3.4 Russian Doll Model

K vysvětlení empatie využívá *model Bábušky* (Russian Doll model), který metaforicky přirovnává k empatii a naznačuje tak její mnohvrstevnou povahu. Svůj *model Bábušky* představuje již v knize *The Age of Empathy*⁹⁷. Později ho však podrobněji rozpracoval v článku⁹⁸, ze kterého při popisu tohoto modelu vycházím.

Russian Doll Model nápodoby a empatie

Obrázek 1 - Russian Doll Model nápodoby a empatie⁹⁹

Popis obrázku: Jedná se o model empatie a nápodoby. Empatie (na obrázku znázorněna vpravo) vyvolává v jádru PAM podobný emoční stav u subjektu

⁹⁶ DE WAAL in KOUKOLÍK, František., pozn. 80, s. 88.

⁹⁷ WAAL, F. B. M. de. *The age of empathy: nature's lessons for a kinder society*. New York: Harmony Books, c2009. ISBN 0307407764.

⁹⁸ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84.

⁹⁹ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 288.

i objektu. Vnější vrstvy panenky (Bábušky), jimiž jsou sympatický zájem a převzetí perspektivy druhého, jsou vystavěny na tomto pevném socio-afektivním základu.¹⁰⁰ Nápodoba (na obrázku znázorněna vlevo) sdílí s empatií stejný mechanismus. PAM zde tvoří základ motorického napodobování, souhry, společných cílů a pravé nápodoby ve vnější vrstvě. Ačkoli vnější vrstvy modelu závisejí na fungování prefrontálního kortexu a zvýšené schopnosti rozlišit sebe sama od druhého, zůstávají tyto vnější vrstvy spojeny se svým vnitřním jádrem.¹⁰¹

Dle de Waala empatie zahrnuje všechny způsoby, kterými emoční stav jednoho jedince ovlivňuje emoční stav jedince jiného, od nejjednodušších mechanismů ve svém jádru, přes komplexnější mechanismy až ke schopnosti převzít perspektivu druhého ve vnější vrstvě.¹⁰² Frans de Waal netvrdí, že PAM sám o sobě vysvětluje sympatii (sympathetic concern) nebo empatickou perspektivu, ale je základem těchto kognitivně mnohem dokonalejších forem empatie a zároveň je motivačním činitelem výsledků chování.¹⁰³ K sympatii a převzetí empatické perspektivy dodává, že k jejich rozvíjení dochází v interakci s okolním prostředím.¹⁰⁴

Frans de Waal vyslovuje o empatii následující závěry:

Za prvé, empatie je v širším slova smyslu fylogeneticky velmi starou schopností.¹⁰⁵

Za druhé, bez emočního zaujetí, které vzniká díky empatii, by nebylo jisté, co by mohlo jedince motivovat k extrémně nákladnému pomáhajícímu

---

¹⁰⁰ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 288.

¹⁰¹ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 288.

¹⁰² DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 287.

¹⁰³ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 287.

¹⁰⁴ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 288.

¹⁰⁵ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 292.

chování, jež je možné příležitostně pozorovat i u některých sociálních subhumánních druhů.¹⁰⁶

Za třetí, v souladu s teoriemi příbuzenského a recipročního altruismu, jsou lidé empatictější k příbuzným, známým a těm, se kterými již v minulosti spolupracovali.¹⁰⁷

Zdeněk Mlčák ve své knize¹⁰⁸ vyslovuje určitou kritiku de Waalova pojetí empatie. Ačkoli souhlasí s tím, že neuroanatomické a neurofyzilogické předpoklady jsou základem empatických odpovědí, tuto teorii pokládá za spornou pro její „biologický redukcionismus komplexních sociálních procesů“.¹⁰⁹

Osobně mě zaujal de Waalův model Bábušky, oslovilo mě naznačení jednotlivých úrovní empatického procesu. Mám však výhrady k jeho definici empatie, zejména k faktu, že dle autora mohou být empatií nazývány i procesy, které nesplňují všechny tři podmínky oné definice. Dle de Waala dokonce postačuje splnění pouze první podmínky, tedy být ovlivněn emočním stavem jiného jedince a sdílet s ním tento stav. V případě splnění pouze této podmínky definice lze vyvodit, že k empatii není potřeba mentalizace, s čímž nesouhlasím. Osobně bych za empatii označila takovou situaci, v níž jsou splněny všechny tři premisy de Waalovy definice.

---

¹⁰⁶ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 292.

¹⁰⁷ DE WAAL, Frans BM., pozn. 84, s. 292.

¹⁰⁸ MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-857-8.

¹⁰⁹ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 94.

4. Koncepce empatie dle Daniela C. Batsona

Daniel Batson je sociálním psychologem, vědcem a autorem, který je zmiňován a na něhož je odkazováno v téměř každém pramenu, který se empatií zabývá. V minulosti byl profesorem na fakultě psychologie na University of Kansas, později byl jmenován emeritním profesorem na University of Tennessee. V odborných kruzích je znám zejména jako autor empaticko-altruistické hypotézy (Empathy-Altruism Hypothesis).

4.1 Definice empatie

Daniel Batson svým dílem přispěl do knihy *The Social Neuroscience of Empathy*¹¹⁰, jeho kapitola byla nazvána „Tyto věci nazývané empatií: osm spolu souvisejících, avšak rozdílných fenoménů“¹¹¹. Zmiňuje, že existuje nepřehledné množství definic empatie. Vyjmenovává osm z nich, se kterými se setkává nejčastěji. Poukazuje tak na mnohovýznamovost pojmu empatie a různé možnosti jejího výkladu.

Dle Daniela Batsona bývá empatie často definována jako:

- 1) Porozumění vnitřnímu stavu druhého člověka, které zahrnuje jeho myšlenky a pocity.¹¹²
- 2) Převzetí identického fyzického postoje a sladění neurálních odpovědí s pozorovaným jedincem.¹¹³
- 3) Pociťování a prožívání toho, co prožívá druhá osoba.¹¹⁴

---

¹¹⁰ DECEY Jean., ICKES William John. *The social neuroscience of empathy*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2009. Social neuroscience series.

¹¹¹ Originální název kapitoly: "These Things Called Empathy: eight related but distinct phenomena"

¹¹² Concept 1: Knowing another person`s internal state, including thoughts and feelings.

¹¹³ Concept 2: Adopting the posture or matching the neural responses of an observed other.

¹¹⁴ Concept 3: Coming to feel as another person feels.

- 4) Vcítění se do situace jiného objektu či promítnutí sebe sama do jeho situace.¹¹⁵
- 5) Schopnost představit si, jak druhý přemýšlí a co cítí.¹¹⁶
- 6) Schopnost představit si, jak by člověk přemýšlel a jak by se cítil na místě druhého člověka.¹¹⁷
- 7) Pociťování distresu, je-li člověk svědkem utrpení jiné osoby.¹¹⁸
- 8) Soucítění s jedincem, který trpí (empatický zájem).¹¹⁹

Ve své přednášce *Empatický zájem a altruismus* ("Empathic Concern and Altruism")¹²⁰, kterou přednesl v roce 2007 na konferenci v National Humanities Center v Severní Karolíně, uvádí, že kombinace druhé a třetí výše zmíněné definice empatie, je pravděpodobně tím, co už za empatii považuje Frans de Waal, jehož koncepci empatie jsem nastínila v předchozí kapitole. Daniel Batson však má k těmto pojetím empatie výhrady a sám by tyto definice označil spíše jako osobní distres.

Je nutné mít na zřeteli, že oba zmínění muži empatii definují s ohledem na vědní disciplínu, na jejímž poli se pohybují. Frans de Waal, primatolog a etolog, klade velký důraz na biologii a již neurální projevy ovlivnění jedince stavem jiného jedince označuje jako empatii. Daniel Batson se naopak několik desetiletí pohyboval na poli sociální psychologie, vystudoval také teologii a ze zájmu o ni pramenilo jeho zaujetí pro zkoumání pomáhajícího chování a jeho motivací. Daleko více než z biologické perspektivy nahlíží na empatii z perspektivy psychologické a sociální.

---

¹¹⁵ Concept 4: Intuiting or projecting oneself into another's situation.

¹¹⁶ Concept 5: Imagining how another is thinking and feeling.

¹¹⁷ Concept 6: Imagining how one would think and feel in the other's place.

¹¹⁸ Concept 7: Feeling distress at witnessing another person's suffering.

¹¹⁹ Concept 8: Feeling for another person who is suffering

¹²⁰ BATSON, Daniel. Dan Batson at the 2007 ASC Conference [online]. In: . USA - North Carolina, 2007 [cit. 2017-05-13]. Dostupné z: <https://vimeo.com/3749635>

Velmi podobné se zdají být čtvrtá a šestá definice empatie. Daniel Batson tvrdí, že vcítění se do jiného objektu či promítnutí sebe sama do jeho situace, odkazuje na tradici filozofické estetiky 19. století a míní jím vcítění se do nějakého objektu, věci či uměleckého díla. Dále uvádí, že Wispé ještě v roce 1968 zahrnul tento typ projekce do své analýzy a nazval tento proces estetickou empatií.¹²¹ Podotýká však, že současná psychologie by jen stěží mohla pouhou projekci považovat za empatii.¹²²

Šestá definice, tedy schopnost představit si, jak by člověk přemýšlel a jak by se cítil na místě druhého člověka, se vztahuje spíše k převzetí perspektivy a souvisí se schopností vcítit se do lidí.¹²³

Poslední z osmi vymezení empatie je jeho definicí empatie. Jedná se o emocionální odpověď zaměřenou na druhého člověka, která je vyvolána vnímaným předjímaným prospěchem jedince v nouzi a zároveň je s tímto prospěchem ve shodě. Zahrnuje pocit lítosti, soucitu, něhy či laskavosti a tak podobně.¹²⁴ Nejde o to, cítit se jako druhý člověk, ale o náš pocit vyvolaný pocitem druhého člověka.

4.2 Empatie jako zdroj empatického zájmu a pomáhajícího chování

Empatické jednání je dle autora zaměřené na jiného jedince, nikoli na sebe sama či na ulevení si od distresu způsobeného pozorováním cizí nepohody. Empatie tvoří základ pro empatické zaujetí. Autor předpokládá, že

---

¹²¹ BATSON in DECETY Jean., ICKES William John. *The social neuroscience of empathy*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2009. Social neuroscience series. Kap.8., s. 6.

¹²² BATSON in DECETY Jean., ICKES William John., pozn. 121, kap.8., s. 6.

¹²³ BATSON, Daniel., pozn. 120.

¹²⁴ "Feeling for another person who is suffering (empathic concern). An other-oriented emotional response elicited by and congruent with the perceived welfare of someone in need. Includes feeling sympathy, compassion, tenderness and the like (i.e. feeling for the other, and not feeling as the other)."

především její vyšší úroveň vede k altruistickému chování.¹²⁵ Empatický zájem (empathic concern) může být jedním z motivů pomáhání a Batson jím míní „emocionální odpověď zaměřenou na druhého člověka, která je vyvolána vnímaným předjímaným prospěchem jedince v nouzi a zároveň je s tímto prospěchem ve shodě. Zahrnuje pocit lítosti, soucitu, něhy či laskavosti a tak podobně (nejde o to, cítit se jako druhý člověk, ale o soucítění s druhým člověkem)“.^{126 127} Dále poznamenává, že by empatický zájem neměl být zaměňován s poznávací schopností správně vnímat vnitřní stav jiného člověka nebo s totožným cítěním toho, co cítí druhá osoba, což je dle různých pojetí nazýváno empatií, emoční nákazou či emoční rezonancí.^{128 129 130}

Daniel Batson se ve svých výzkumech zaměřoval na motivace pomáhajícího chování. Jak již bylo zmíněno výše, je autorem empaticko-altruistické hypotézy, jejíž teze zní: „Empatický zájem pociťovaný ve vztahu k člověku v nouzi vytváří altruistickou motivaci za účelem zmírnění této nouze“.^{131 132} Empatický zájem považuje za jeden z klíčových předpokladů altruisticky motivovaného pomáhání, jehož hlavním cílem je zlepšení situace druhého.

---

¹²⁵ MLČÁK, Zdeněk., pozn. 1, s. 29.

¹²⁶ BATSON, C. Daniel, et al. Empathy-induced altruistic motivation. *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature*, 2010, 15-34. S. 8.

¹²⁷ "By *empathic concern* I mean another-oriented emotional response elicited by and congruent with the perceived welfare of someone in need. Empathic concern is other-oriented in that it involves feeling *for* the other. It includes feelings of sympathy, compassion, tenderness, and the like."

¹²⁸ BATSON, C. Daniel, pozn. 126, s. 8, 9.

¹²⁹ "Empathic concern should not be confused with the cognitive ability to correctly perceive another person's internal state—sometimes referred to as *empathic accuracy* (Ickes, 1993)—or with feeling *as* another person feels—referred to as *empathy, emotional contagion, or affective resonance*."

¹³⁰ Zde Batson, mimo jiné, odkazuje na Franse de Waala.

¹³¹ BATSON, C. Daniel, pozn. 126, s. 9.

¹³² "The *empathy-altruism hypothesis* claims that empathic concern felt for a person in need produces altruistic motivation to relieve that need."

Dle mého názoru Daniel Batson vymezuje empatii a empatický zájem velmi podobně. Oba termíny se v jeho pojetí jakoby překrývají. O empatii opakovaně tvrdí, že je to jednání zaměřené na druhého, ne na sebe. Pro mě je jeho definice empatie přijatelnější než de Waalova, jelikož předpokládá sebeuvědomění a převzetí perspektivy.

5. Koncepce empatie dle Simona Baron-Cohena

V následující kapitole chci představit pojetí empatie dle Simona Baron-Cohena. Simon Baron-Cohen je v současné době jedním z vedoucích expertů zabývajících se problematikou empatie. Je profesorem vývojové psychopatologie na University of Cambridge, tvůrcem teorie o schopnosti empatie a systematizace a autorem několika knih. V této kapitole budu vycházet především z jeho knihy *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*¹³³, která vyšla česky v roce 2014.

5.1 Definice empatie dle Simona Baron-Cohena

Autor zmiňuje, že existuje mnoho definic empatie. V celé knize však vychází ze své vlastní definice.

V prvním kroku uvádí, že „empatickými se stáváme tehdy, když opustíme zaměření pouze na svoji mysl a místo toho se zaměříme na dvě myslí“.¹³⁴ V dalším kroku autor definici rozšiřuje a tvrdí: „Empatie je schopnost identifikovat, co si někdo jiný myslí nebo cítí a reagovat na myšlenky a pocity druhého člověka přiměřenou emocí.“¹³⁵ Vysvětluje, že empatie má dva aspekty, jimiž jsou rozpoznávání a reagování. Pokud chceme hovořit o empatii, je třeba zvládat a aktivně používat oba její aspekty, tedy rozpoznat myšlenky a pocity jiného člověka a vzhledem k situaci na ně přiměřeně reagovat. V souvislosti s reagováním upozorňuje na důležitost nejen obsahu, ale též způsobu sdělení, zejména výrazu v obličeji.¹³⁶ Ke své definici dodává, že schopnost empatie neexistuje pouze ve dvou modech - zapnuto /

---

¹³³ Kniha vyšla v originále pod názvem *Zero Degrees of Empathy. A new theory of human cruelty*.

¹³⁴ BARON-COHEN, Simon. *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*. Vyd. 1. Brno: Emitos, 2014, 249 s. ISBN 978-80-87171-37-0. S. 27.

¹³⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 28.

¹³⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 29.

vypnuto, nýbrž její míra se u jednotlivců může proměňovat v závislosti na vnitřních či vnějších okolnostech, není tudíž konstantní.¹³⁷

5.2 Empatický mechanismus

Simon Baron-Cohen spolu se svým týmem vytvořil sebehodnotící EQ test pro dospělé. Na základě měření EQ a použití dalších výzkumných metod¹³⁸ došli tito odborníci k závěru, že empatický mechanismus, tvořený empatickým obvodem, který rozhoduje o míře empatie, má zřejmě sedm úrovní. Jedná se o široká pásma a každý člověk se v každý okamžik svého života ocitá v některém z těchto pásem spektra empatie.

5.2.1 Úroveň 0

Pokud se jedinec nachází na *úrovni 0*, nemá vůbec žádnou empatii. Autor takové lidi označuje jako jedince s nulovou empatií, dále je pak ještě rozděluje na jedince s negativní nulovou empatií a jedince s pozitivní nulovou empatií. Může se jednat o lidi, kteří se kvůli svému nedostatku empatie a kriminálnímu jednání dostávají do kolize s právním řádem či mají stanovenou diagnózu, na základě které je možné je hospitalizovat proti jejich vlastní vůli. Jiní lidé na *úrovni 0* kvůli ohromnému deficitu empatie mají pouze problémy s utvářením vztahů a fungováním v nich, přičemž prvoplánově nemají v úmyslu nikomu ubližovat. Obě skupiny však mají společnou neschopnost reflexe a odhadování důsledků vlastního jednání.

5.2.2 Úroveň 1

Lidé na *úrovni 1* spektra empatie také dokážou krutě ubližovat ostatním, ale někteří jsou již schopni sebereflexe a projevení určité míry lítosti nad činem, který provedli. Velmi často však nejsou schopni kontrolovat své agresivní sklony, byly-li již něčím spuštěny. „U těchto jedinců se ta část empatického obvodu, která by za normálních okolností vedla k zastavení

---

¹³⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 30.

¹³⁸ Dotazník EQ, rozhovor, fMRI skenování.

zraňujícího chování, v jistých situacích vypíná.¹³⁹ „Ve chvíli útoku může být nutkání ničit či ubližovat tak silné, že takový člověk je schopen udělat cokoli, žádná hranice neexistuje a oběť útoku se stává věcí, která má být zničena nebo zcela odstraněna.“¹⁴⁰

5.2.3 Úroveň 2

Značné problémy s empatií vykazují i lidé na *úrovni 2*, ale mají jí dost k tomu, aby zabránila fyzické agresi. Tito lidé však nedokážou ovládnout svůj vztek natolik, aby se vyhnuli křiku, zraňujícím verbálním útokům či netaktním poznámkám v komunikaci s ostatními. Sami nejsou schopni pochopit a poznat, že překročili akceptovatelnou hranici. K reflexi svého jednání často potřebují prostředníka, který jim poskytne zpětnou vazbu.

5.2.4 Úroveň 3

Lidé na *úrovni 3* empatického spektra jsou si svého deficitu empatie vědomi a aktivně se jej snaží kompenzovat nebo skrývat. Mají potíže s porozuměním tomu, co se od nich v různých sociálních situacích očekává. Konverzace jim může připadat nepředvídatelná, špatně rozpoznávají a interpretují výrazy obličeje jiných lidí a netuší, co od ostatních mohou očekávat. Svůj nedostatek empatie kompenzují v pracovním životě výběrem povolání, která ji nutně nevyžadují, v soukromí mají tendenci vyhýbat se společenským událostem.¹⁴¹

5.2.5 Úroveň 4

Na úrovni 4 se pohybují lidé, jejichž empatie dosahuje nižšího průměru. Jejich každodenní život není nedostatkem empatie příliš ovlivněn, ačkoli autor tvrdí, že jejich empatie je po většinu času mírně otupělá. Dodává, že zejména muži na této úrovni spektra empatie dávají přednost praktickým činnostem

---

¹³⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 35.

¹⁴⁰ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 36.

¹⁴¹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 36.

před diskuzemi o emocích a pocitech. Celkově osobní vztahy a přátelství těchto lidí bývají založena spíše na sdílení společných aktivit než na emoční intimitě.

142

5.2.6 Úroveň 5

Na *úrovni 5* se setkáváme s lidmi, kteří jsou mírně nadprůměrně empatictí. Přátelství těchto lidí bývají zpravidla založena na „emoční intimitě, sdílení osobních témat, vzájemné podpoře a vyjadřování soucitu“.¹⁴³ „I když lidé na *úrovni 5* nejsou neustále zaměřeni na myšlení a cítění druhých, jiní lidé jsou v jejich (mentálním) zorném poli po velkou část jejich času, včetně toho, že lidé na *úrovni 5* jsou mnohem pozornější v tom, jakým způsobem interagují s lidmi v práci i doma. Neprosazují své názory tak, aby se k jiným chovali dominantně nebo aby zasahovali do jejich hranic. Nespěchají s tím, aby prosazovali svá jednostranná rozhodnutí, diskutují s jinými lidmi proto, aby mohli vzít v úvahu jejich názory.“¹⁴⁴

5.2.7 Úroveň 6

Lidé na *úrovni 6* oplývají nevšední empatií a neustále věnují pozornost myšlení a cítění ostatních lidí. Baron-Cohen píše: „Jako kdyby jejich empatický obvod byl ve stavu neustálého nabuzení, takže jiní lidé nejsou nikdy mimo jejich (mentální) zorné pole.“¹⁴⁵

Uvažuji-li o empatii na *úrovni 6*, jsem přesvědčena, že kromě mnoha nesporných výhod, může taková míra empatie přinášet jejím nositelům také řadu nevýhod či obtíží. Sám Baron-Cohen zmiňuje, že tito jedinci opouštějí své vlastní zájmy, aby zjistili, jak se druzí mají, o čem přemýšlejí či aby jim mohli poskytnout podporu.¹⁴⁶ Do jaké míry jsou schopni se stejnou ohleduplností

---

¹⁴² BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 37.

¹⁴³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 37.

¹⁴⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 37, 38.

¹⁴⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 38.

¹⁴⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 38.

přístupovat sami k sobě, svým potřebám, hranicím či závazkům? Baron-Cohen mezi možné negativní dopady extrémně vysoké empatie řadí až sebedestruktivní zanedbání sebe sama či přílišnou obavu z kompetitivního chování.¹⁴⁷

5.3 Koncept nulové empatie

Již dříve jsem v textu zmínila, že Baron-Cohen empatii chápe jako schopnost identifikovat myšlenky a pocity druhých a adekvátně na ně reagovat. Tato schopnost není konstantní v čase. Její míra se neliší pouze interpersonálně, ale k jejím proměnám dochází i intrapersonálně. Autor rozlišuje výpadky empatie na dočasné (reverzibilní) stavy a na trvalé (ireverzibilní) rysy. Nedostatek empatie jako stav může být způsoben prožíváním zničujících emocí. Zde autor jmenuje například zahořklý vztek, touhu po pomstě, slepou nenávist či touhu chránit.¹⁴⁸ Jelikož jde v těchto případech o pomíjivé a proměnlivé emoce, nedochází k trvalé erozi empatie.

Simon Baron-Cohen se však mnohem více než o stavy zajímá o závažnější příčiny eroze empatie, tedy trvalé rysy osobnosti člověka a díky nim vznikající situace těžšího či dokonce nemožného navrácení nebo získání schopnosti empatie.

Koncept nulové empatie označuje jedince, kteří nemají představu, jak navázat kontakt s druhými lidmi, jakým způsobem s nimi komunikovat a jak předvídat jejich myšlenky, pocity a reakce. Nejsou prostě schopni reflektovat prožívání ostatních. Dříve zmíněný empatický mechanismus u nich nefunguje. Jak jsem již výše uvedla, Baron-Cohen lidi s nulovou empatií dále rozděluje na jedince s negativní nulovou empatií a jedince s pozitivní nulovou empatií.

---

¹⁴⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 181.

¹⁴⁸ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 19.

5.3.1 Negativní nulová empatie

Negativní nulovou empatií Baron-Cohen míní extrémní nedostatek empatie, který s sebou nese pouze negativní konsekvence, a to jak pro život člověka s deficitem empatie, tak pro lidi v jeho okolí. Ti velmi pravděpodobně z interakce s dotyčným člověkem vyjdou zraněni - fyzicky, verbálně či totálním nezájmem. „Člověk s nulovou empatií nemá žádné zábrany v tom, co dělá, může usilovat o získání jakéhokoli objektu, po kterém z nějakého důvodu touží, anebo vyjadřovat jakoukoli myšlenku, která ho zrovna napadne, aniž by zvažoval, jaký vliv to bude či může mít na jiného člověka.“¹⁴⁹

Mezi lidmi s negativní nulovou empatií autor řadí jedince, kteří jsou nebo by mohli být psychiatricky diagnostikováni jako lidé s hraniční poruchou osobnosti, psychopatií a/nebo narcistickou poruchou osobnosti. Tyto tři poruchy osobnosti se v některých svých projevech mohou lišit, v některých se naopak mohou shodovat. Baron-Cohen na ně pohlíží z úhlu, který, zdá se, mají všechny tři poruchy společný, a tím je právě enormní deficit empatie. Na základě výše zmíněných poruch osobnosti rozlišuje tři formy negativní nulové empatie: hraniční (typ H), psychopatickou (typ P) a narcistickou (typ N).¹⁵⁰

U jednotlivých typů poruch autor popisuje specifické projevy v chování nositelů těchto poruch, jejich způsoby vztahování se k sobě i k ostatním, na jejichž základě je možné je takto klasifikovat. Ke každému typu poruchy přikládá stručnou kazuistiku a na daných příkladech demonstruje značný nedostatek či neexistenci empatie. Životní historie lidí s výše uvedenými poruchami osobnosti odhaluje vnější faktory (nurture), zejména způsob péče a kvalitu vztahu s primární pečující osobou, které se zřejmě podílely na formování daného typu osobnosti s absencí empatie. Zde se autor odvolává na teorii vazby (Attachment Theory) Johna Bowlbyho a tvrdí, že „nejistá či úplně

---

¹⁴⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 54.

¹⁵⁰ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 54, 55.

absentující emoční vazba je nejextrémnějším rizikovým faktorem pro člověka s negativní nulovou empatií“.¹⁵¹

Autor dále dokládá abnormality ve fungování mozku (nature) a svá tvrzení opírá o výsledky různých studií, během nichž za pomoci neurozobrazovacích metod byly u těchto jedinců prokázány rozdíly oproti lidem s běžnou úrovní empatie v oblastech mozku, které jsou neurovědci pokládány za součásti empatického obvodu.¹⁵²

V souvislosti se schopností empatie hraničních osobností Baron-Cohen uvádí, že „pokud jde o dva výše popsané aspekty empatie, tedy *rozpoznávání a reagování*, vypadá to tak, že hraniční mají potíže s oběma aspekty“.¹⁵³

Také psychopati mají dle výzkumů problémy s oběma aspekty empatie. Obvykle bývají méně zneklidnění při pohledu na obrázky trpících lidí, vykazují horší schopnost pojmenovat emoční projevy strachu (sami jím příliš netrpí), nerozlišují mezi slovy popisujícími emoce a slovy neutrálními. Na nedostatky ve fungování kognitivní složky empatie poukazuje fakt, že psychopati oproti normálním lidem často interpretují běžné či neurčité chování člověka jako chování hostilní a namířené proti jejich osobě.¹⁵⁴

5.3.2 Pozitivní nulová empatie

V následující části textu bude zmínka o druhé skupině lidí s nulovou empatií dle Baron-Cohenovy teorie. Fakt, že mají nulovou empatii ovšem u těchto jedinců nevede nutně ke krutému nebo antisociálnímu chování. Jejich nulová empatie dokonce v některých případech souvisí s neobyčejným nadáním či darem, proto autor tuto skupinu lidí označuje jako lidi s pozitivní nulovou empatií.

---

¹⁵¹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 82.

¹⁵² Podrobnější informace jsou k nalezení zde: BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 71-73, 88- 92.

¹⁵³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 64.

¹⁵⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 84.

Má na mysli jedince trpící specifickou formou poruch autistického spektra - Aspergerovým syndromem, kteří se, kromě pozitivní nulové empatie a problémů s ní souvisejících, vyznačují nevšedně precizním a exaktním myšlením.¹⁵⁵ Baron-Cohen uvádí že, „způsob, jakým jejich mozek zpracovává informace, vede tyto lidi ne k tomu, aby byli amorální, ale paradoxně a naopak, aby byli extrémně morální - supermorální“.¹⁵⁶ Tvrdí, že jedinci s pozitivní nulovou empatií se vyskytují na určitém místě autistického spektra a vykazují nízkou aktivitu takřka ve všech částech empatického obvodu.¹⁵⁷ ¹⁵⁸ Dále dodává, že kromě problémů s pochopením ostatních mají lidé s pozitivní nulovou empatií také obtíže s porozuměním své vlastní mysli. Jejich neurální systémy podílející se na mentalizaci a na empatii „konstantně vykazují nízkou aktivitu v průběhu jakýchkoli empatických úkonů“.¹⁵⁹

5.4 Teorie schopnosti empatie a systematizace

Na předchozích stranách textu byla věnována pozornost empatii. Podobně jako každý z nás disponuje nějakou mírou empatie, má také každý z nás určitou úroveň schopnosti systematizovat. Systematizace je schopnost identifikovat a analyzovat měnící se vzorce, přicházet na to, jak věci fungují.¹⁶⁰ Simon Baron-Cohen spolu se svými spolupracovnicemi sestavil nejen dotazník pro zjišťování úrovně empatie - Empathy Quotient (EQ), ale také dotazník, jehož výstupem je kvocient systematizace - Systemizing Quotient (SQ). Dle autorů dotazníku má mechanismus systematizace 6 úrovní.¹⁶¹

---

¹⁵⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 103.

¹⁵⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 104.

¹⁵⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 108.

¹⁵⁸ Podrobnější informace, co se děje v konkrétních částech empatického obvodu, jsou k nalezení zde: BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 108- 111.

¹⁵⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 109.

¹⁶⁰ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 111.

¹⁶¹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 119.

Jelikož schopnost systematizovat není předmětem této práce, pro zjištění podrobnějších informací o jednotlivých úrovních a jim odpovídajících schopnostem systematizovat odkazují zájemce na primární literaturu.¹⁶²

Za velmi důležité však považuji zmínit, že dle autorů popisované teorie lze mezi schopností empatie a systematizace najít určité souvislosti. Z výsledků testování vyplývá, že ženy v průměru skórují výše v empatii, zatímco muži v průměru skórují výše v systematizování. K podobným výsledkům došli vědci i při testování empatie a systematizování u dětí a adolescentů¹⁶³, za které dotazníky vyplňovali jejich rodiče. Dle autorů k pozorovaným rozdílům mezi pohlavími ve výsledcích obou dotazníků mohou přispívat faktory sociálního prostředí, ale do značné míry jsou tyto rozdíly zapříčiněny faktory biologickými. Blíže se k této skutečnosti vrátím v části práce pojednávající o rozdílech v empatii mezi muži a ženami.

Podle této teorie mohou být lidé rozděleni do pěti skupin:

Typ E, jejichž skóre empatie je významně vyšší než schopnost systematizace.

Typ S vykazuje významně vyšší schopnosti v systematizování než v empatii.

Typ B¹⁶⁴, jejichž míra empatie i schopnosti systematizovat jsou na stejné úrovni.

Extrémní Typ E se vyznačuje nadprůměrnou schopností empatie a zároveň podprůměrnou schopností systematizace.

Extrémní Typ S označuje jedince, kteří vynikají nadprůměrnou schopností systematizace, avšak jejich schopnost empatie je podprůměrná.¹⁶⁵

---

¹⁶² BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 118-121.

¹⁶³ Pro děti a adolescenty byly vytvořeny speciální verze dotazníků EQ a SQ.

¹⁶⁴ „B“ slouží jako zkratka „balanced“, tedy vyrovnané skóre.

¹⁶⁵ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 150, 151.

6. Mozkový obvod empatie

Empatie je složitým procesem a proto se domnívám, že je velmi užitečné seznámit se s částmi mozku, o nichž je známo, že se na ní podílejí. V následující části textu uvedu a stručně popíši tyto mozkové oblasti a jejich funkci ve vztahu k empatii. Baron-Cohen ve své knize píše, že: „V oblasti neurověd existuje konsenzus, že se na empatii nepodílí celý mozek, minimálně však deset vzájemně propojených oblastí mozku (a další možná čekají na odhalení).“¹⁶⁶ Ke zjišťování a prokazování oblastí, které se na empatickém systému podílejí, využívají badatelé moderní neurovizuální metody, zejména funkční magnetickou rezonanci (fMRI).¹⁶⁷

6.1 Vědecky prokázané části empatického obvodu

Mezi vědecky prokázané části empatického obvodu patří:

- mediální prefrontální kortex (MPFC)
- orbitofrontální kortex (OFC)
- frontální operculum (FO)
- dolní čelní závit (IFG)
- střední cingulární kortex (MCC)¹⁶⁸
- přední insula (AI)
- temporoparietální kůrka (rTPJ)
- zadní část horní spánkové rýhy (pSTS)
- senzomotorický kortex (SMC)
- amygdala¹⁶⁹

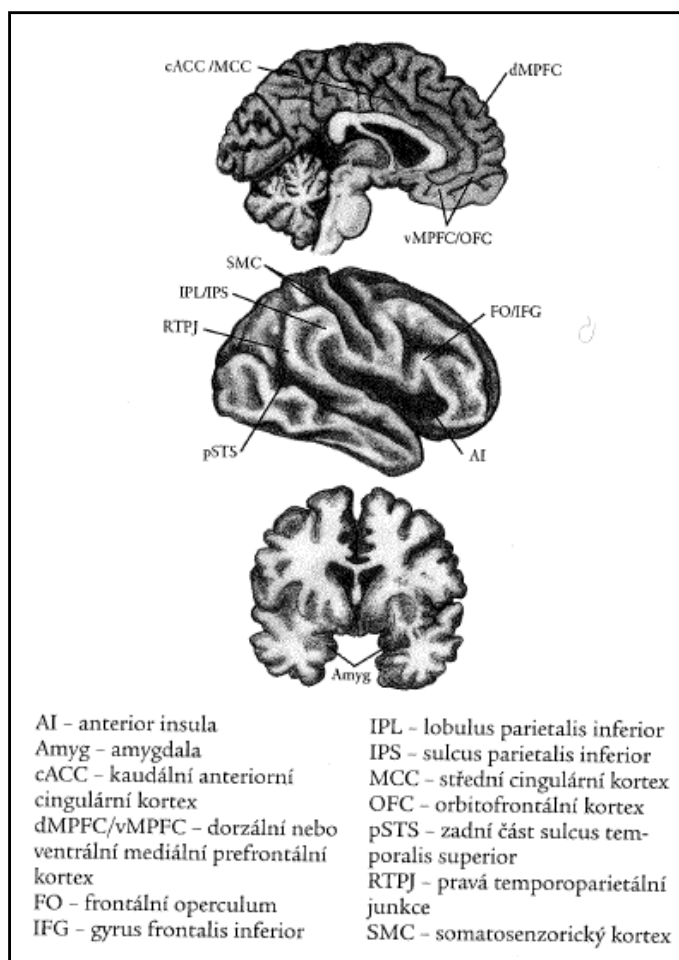
¹⁶⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 39.

¹⁶⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 39.

¹⁶⁸ Jinak také nazývaný kaudální anteriorní cingulární kortex (c ACC) - BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 44.

¹⁶⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 39-51.

Obrázek 2 - Oblasti sociálního mozku (podle M. Lombarda)¹⁷⁰

Mediální prefrontální kortex (MPFC)

Mediální prefrontální kortex zpracovává informace ze sociálního prostředí a současně je klíčovou oblastí při porovnávání vlastního úhlu pohledu na nějakou záležitost s úhlem pohledu někoho jiného. Dorzální část mediálního prefrontálního kortexu je zapojena v situacích, kdy přemýšlíme o myšlenkách a pocitech jiných lidí i při reflexi vlastních myšlenek a pocitů. Ventrální část této oblasti hraje významnou roli při přemýšlení o vlastní mysli.

¹⁷⁰ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 40.

Orbitofrontální kortex (OFC)

Orbitofrontální kortex se podílí na schopnosti sociálního hodnocení (taktní chování, schopnost předejít společenskému faux pas či je rozpoznat) a udržování sociálních zábran.¹⁷¹ Dále je aktivní při posuzování bolesti v situacích, kdy jedinec pozoruje reakci na bolestivý podnět u jiné osoby.¹⁷²

Frontální operculum (FO)

Frontální operculum je součástí obvodu empatie a zároveň obvodu řeči.¹⁷³ Vztah této oblasti k empatii byl doložen na základě experimentů prováděných se subhumánními druhy. U opic byla zjištěna aktivita v této části mozku při kódování úmyslů a cílů jiných zvířat.¹⁷⁴

Dolní čelní závit (IFG)

Dolní čelní závit je důležitým centrem pro rozpoznávání emocí. Při pozorování emocí ve tvářích jiných lidí vykazuje tato oblast mozku u jedinců s velmi dobrou schopností empatie vysokou aktivitu.¹⁷⁵

Střední cingulární kortex (MCC)

Střední cingulární kortex je jednou ze součástí empatického obvodu, jejíž aktivita je spojena jednak s pociťováním a prožíváním vlastní bolesti, jednak s pozorováním, trpí-li bolestí někdo jiný.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 42.

¹⁷² BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 43.

¹⁷³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 43.

¹⁷⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 43.

¹⁷⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 44.

¹⁷⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 44.

Přední insula (AI)

Další částí empatického obvodu je přední insula, která je aktivní při uvědomování si vlastního těla. Dle výzkumu Tanii Singer se spolu se středním cingulárním kortexem aktivuje v situacích, kdy vidíme trpět člověka, kterého považujeme za spravedlivého.¹⁷⁷

Temporoparietální junkce (rTPJ)

Pro kognitivní složku empatie - posuzování záměrů a přesvědčení jiných lidí, neboli mentalizaci, je významnou oblastí temporoparietální junkce na pravé straně mozku.¹⁷⁸

Zadní část horní spánkové rýhy (pSTS)

Další oblastí spojovanou s empatií je zadní část horní spánkové rýhy, která je aktivována ve chvílích, kdy jedinec pozoruje směr pohledu jiného jedince. K aktivaci téže oblasti dochází také při sledování specifických pohybů různých živočichů.¹⁷⁹

Senzomotorický kortex (SMC)

Buňky senzomotorického kortexu, další součásti empatického obvodu, jsou aktivovány jak vlastním taktilním prožitkem, tak v situacích, kdy jedinec vidí, jak se dotýkají jiní lidé. Tato část mozku vykazuje značnou aktivitu také v situacích, kdy je člověk přítomen bolesti jiné osoby (experimentálně ověřeno pomocí fMRI).¹⁸⁰ Baron-Cohen k tomuto fenoménu podotýká: „Tato zřejmá a jasná reakce mozku nám říká, že se vžíváme do druhého člověka bez vědomého rozhodnutí, ne jenom abychom si představili, jak bychom se cítili v jeho situaci, ale je to tak, jak kdybychom byli doopravdy v kůži druhého

---

¹⁷⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 45.

¹⁷⁸ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 45.

¹⁷⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 46.

¹⁸⁰ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 46.

člověka a sami prožívali to, co prožívá on.“¹⁸¹ Autor dále uvádí, že dočasné i trvalé poškození senzomotorického kortexu značně omezuje schopnost rozpoznávat emoce jiných lidí, tedy i schopnost empatie.¹⁸²

Amygdala

Posledním z center empatického obvodu je amygdala. Amygdala je součástí limbického systému, fylogeneticky velmi staré části mozku. Bývá silně aktivována, mimo jiné, pokud člověk hodnotí emoce a psychický stav jiného člověka.¹⁸³ Hraje důležitou roli zejména v rozpoznávání strachu ve výrazu ostatních. Amygdala dále plní významnou funkci při navazování očního kontaktu. Dle Simona Barona-Cohana vede její poškození ke zhoršené schopnosti navázat oční kontakt, což může být příčinou potíží při rozpoznávání strachu ve tváři jiného člověka.¹⁸⁴

6.2 Systém zrcadlových neuronů

Kromě již zmíněných oblastí mozku hrají klíčovou úlohu v procesu empatizace zrcadlové neurony. Jedná se o systém neuronů v několika výše uvedených částech mozku. Tyto části se aktivují, když vykonáváme nějakou akci a také tehdy, když pozorujeme někoho jiného, jak vykonává stejnou akci. Pomocí fMRI bylo zjištěno, že systém zrcadlových neuronů zasahuje do oblastí IFG (dolní čelní závit) a IPL.^{185 186 187}

Za objevitele zrcadlových neuronů je považován italský neurovědec Giacomo Rizzolatti, který se svým týmem zhruba v polovině 90. let minulého

---

¹⁸¹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 46, 47.

¹⁸² BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 47.

¹⁸³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 49.

¹⁸⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 49.

¹⁸⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 47.

¹⁸⁶ IPL je oblast mozku související s jazykem, ležící na křižovatce zraku, hmatu a sluchu, místo s hojným výskytem zrcadlových neuronů.

¹⁸⁷ RAMACHANDRAN, V. S. *Mozek a jeho tajemství, aneb, Pátrání neurovědčů po tom, co nás činí lidmi*. Praha: Dybbuk, 2013. ISBN 978-80-7438-080-8. S. 164.

století prokázal jejich existenci u primátů za pomoci elektrod zavedených do jejich mozků a sledování jejich neuronální činnosti.

Jde o neurony, které v těle člověka mohou realizovat určitý program, jsou ovšem aktivní i v případě, když jedinec pozoruje nebo jiným způsobem zažívá, jak tento program realizuje druhý jedinec.¹⁸⁸ Zrcadlové neurony se zažehávají nejen na vizuální podněty, ale též na podněty akustické (při uslyšení zvuků typických pro určité jednání). „Aktivovat je může každé vnímání nějakého pochodu, který probíhá u někoho jiného.“¹⁸⁹

V.S. Ramachandran¹⁹⁰, přední expert v oblasti výzkumu zrcadlových neuronů, s nadsázkou nazývá zrcadlové neurony Ghándí neurony pro jejich možnost podílet se na empatii a prosociálním chování. Dále o nich tvrdí, že jde o neurony, které umožnily vznik kultury.¹⁹¹ Podle něj lze zrcadlovým neuronům přisoudit následující funkce:

- a) umožňují člověku zjistit záměry jiného člověka
- b) zpřístupňují jedinci i konceptuální úhel pohledu jiné osoby
- c) umožňují člověku schopnost abstrakce
- d) díky zrcadlovým neuronům je člověk schopen nápodoby (imitace)¹⁹²

V souvislosti s poněkud předčasnými závěry některých vědců, kteří se domnívají, že by zrcadlové neurony mohly být biologickým ekvivalentem empatie, Baron-Cohen upozorňuje, že systém zrcadlových neuronů je pouze jedním dílem skládky, která ji tvoří.¹⁹³ Zrcadlové neurony se totiž podílejí

---

¹⁸⁸ BAUER, Joachim, pozn. 65, s. 27.

¹⁸⁹ BAUER, Joachim, pozn. 65, s. 27.

¹⁹⁰ Významný neurovědce indického původu žijící a profesně působící v USA. Ve své práci se zabývá zkoumáním zrcadlových neuronů, mimo jiné jejich souvislostmi s fantomovými bolestmi či s autismem.

¹⁹¹ RAMACHANDRAN, V. S., pozn. 188, s. 168.

¹⁹² RAMACHANDRAN, V. S., pozn. 188, s. 161, 162, 165.

¹⁹³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 48.

i na mnohem jednodušších fenoménech, jimiž jsou například mimikry nebo emoční nákaza. Zdůrazňuje, že „empatie se jeví být něčím víc než jen pouhým automatickým zrcadlením“¹⁹⁴. „Na explicitním porozumění mentálním stavům, emocím a na vzájemných vztazích a interakcích s jinými lidmi se podílejí jak ‚automatické‘ zrcadlicí systémy tak mnohem více ‚vědomé‘ neuronální systémy.“¹⁹⁵

U výše popsaných oblastí mozku byla prokázána jejich souvislost s empatií. Jak již bylo dříve uvedeno jejich výčet nemusí být kompletní. Přestože je problematika empatie velmi komplexní a zcela jistě si žádá dalšího zkoumání, Baron-Cohen uvádí, že „existence těchto mozkových oblastí nám dovoluje mluvit o empatickém obvodu v mozku“.¹⁹⁶

Domnívám se, že je velmi důležité mít na zřeteli fakt, že existují individuální rozdíly mezi lidmi v tom, které součásti empatického obvodu mají různí lidé více aktivní a jak silné spoje mají mezi jednotlivými částmi empatického obvodu. V této souvislosti Baron-Cohen podotýká: „Jako obvod není těchto deset stanic propojených jednoduchým lineárním způsobem, jelikož existují mnohočetná a mnohoseměrná propojení mezi jednotlivými součástmi celého obvodu.“¹⁹⁷ Míra empatie se individuálně odvíjí od fungování výše popsaných oblastí a dalších okolností, které budou předmětem další části textu.

---

¹⁹⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 48.

¹⁹⁵ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 48.

¹⁹⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 50.

¹⁹⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 50.

7. Rozdíly v empatii mezi muži a ženami

Odborníci tvrdí, že mozek je nejzajímavějším orgánem, nejvýkonnější jednotkou v celém vesmíru. Hovoří se o jeho nezměrné kapacitě. I přes ohromný pokrok v neurovědách a větší množství informací, které nám o mozku poskytují, stále existuje mnohem více toho, co je nám neznámé a čemu nerozumíme. Minulá kapitola pojednávala o částech mozku, o nichž je známo, že se podílejí na procesu empatizace. Bylo v ní též uvedeno, že výčet částí empatického obvodu nemusí být kompletní a že se může od jednotlivce k jednotlivci lišit.

7.1 Biologické faktory

Následující část textu bude věnována empatii a rozdílům v této schopnosti mezi muži a ženami. Přesto, že na individuální úrovni je každý mozek unikátní, bylo prokázáno, že existují mezipohlavní rozdíly ve velikosti mozku, jeho stavbě, velikosti některých jeho center a v zapojování různých center při řešení identických úkolů.

7.1.1 Mozky mužů a žen

Nyní zmíním některé obecné rozdíly mezi mužským a ženským mozkiem. Uvádí se, že mužský mozek je obvykle větší než ženský. Dále se uvádí, že je mužský mozek více lateralizovaný než ženský. S tím souvisí u mužů výraznější oddělení jazykových schopností v levé hemisféře a vizuálně-prostorových schopností v pravé hemisféře.¹⁹⁸ U žen byla naopak podle některých studií zjištěna poměrně větší velikost zadní části kalózního tělesa (corpus callosum), části mozku, která je tvořena svazky nervů a propojuje obě hemisféry. Během rané fáze prenatálního vývoje se u mužů více vyvíjí pravá část prefrontálního kortexu, zatímco u žen se více vyvíjí jeho levá část.¹⁹⁹ Muži

---

¹⁹⁸ LIPPA, Richard A. Pohlaví: příroda a výchova. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1719-2. S. 150.

¹⁹⁹ LIPPA, Richard A., pozn. 199, s. 150.

mívají obvykle těžší pravou hemisféru, která se dle různých teorií vyvíjí, zejména díky působení fetálního testosteronu, rychleji než levá hemisféra.²⁰⁰
²⁰¹ U žen rozdíl ve váze obou mozkových hemisfér nebývá tak markantní.²⁰²
V ženském mozku bývá větší objem šedé hmoty a vyšší hustota neuronů v oblastech souvisejících s řečí.²⁰³ Vědecky velmi sledovanou oblastí mozku z hlediska mezipohlavních rozdílů je hypotalamus, který má na starosti základní životní potřeby jako je hlad, žízeň, agrese či sexualita. Autoři uvádějí, že u mužů bývá dvakrát až dva a půlkrát větší část hypotalamu nazývaná mediální předoptická oblast. Další oblastí hypotalamu, kde jsou zřetelné mezipohlavní rozdíly je lůžkové jádro stria terminalis, které bývá u mužů přibližně dvakrát větší než u žen.

Z hlediska rozdílů v empatii mezi muži a ženami zmiňuje Louann Brizendine²⁰⁴ dvě části výše popsaného empatického obvodu. Jsou jimi temporoparietální junkce a systém zrcadlových neuronů. Připomínám, že temporoparietální spoj úzce souvisí s kognitivní empatií. Aktivuje se při řešení náročných situací, kdy jedinec bere na vědomí úhel pohledu dalšího jedince. Louann Brizendine tvrdí, že v emočně vypjatých situacích je toto centrum aktivnější v mužském mozku, že se v mužském mozku toto centrum aktivuje rychleji a také, že se daná oblast podílí na co nejrychlejším řešení situace.²⁰⁵ Jako druhou klíčovou oblast zmiňuje tatáž autorka systém zrcadlových neuronů, který označuje jako centrum emocionální empatie. Vysvětluje, že systém zrcadlových neuronů nám umožňuje identifikovat se s pocity ostatních

---

²⁰⁰ Hypotéza zformulovaná neurologem Normanem Geschwindem (1987). Má také své odpůrce, nicméně Baron-Cohen tvrdí, že tito odpůrci nejsou schopni jinak a lépe vysvětlit kvalitnější dovednosti pravé hemisféry v mužském mozku.

²⁰¹ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 100.

²⁰² LIPPA, Richard A., pozn. 199, s. 150.

²⁰³ BREEDLOVE, M. a HAMPSON, E. in LIPPA, pozn. 199, s. 150.

²⁰⁴ Louann Brizendine, je neuropsychiatrickou žijící a působící v Kalifornii. V polovině 90. let založila *Kliniku nálad a hormonů žen a dospívajících dívek* (Women`s and Teen Girls` Mood and Hormone Clinic).

²⁰⁵ BRIZENDINE, Louann. *Proč muži myslí tak, jak myslí a proč jednají jinak než ženy*. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-3072-8. S. 9.

prostřednictvím čtení jak jejich neverbálních projevů - postoje těla, výrazu ve tváři, tak verbálních složek řeči jako je tón řeči, barva hlasu či kadence. Louann Brizendine tvrdí, že systém zrcadlových neuronů je větší a aktivnější v ženském mozku.²⁰⁶ Také Simon Baron-Cohen na základě svých výzkumů k rozdílům v empatii mezi pohlavími na úrovni mozku uvádí, že „ženy vykazují vyšší aktivitu v mnoha oblastech empatického obvodu, když čtou emoční výrazy obličejů“²⁰⁷. Dále upozorňuje i na strukturální rozdíly v systému zrcadlových neuronů a amygdale mezi mužskými a ženskými mozky.²⁰⁸

7.1.2 Vliv hormonů na empatii

Dalším biologickým faktorem, který se podílí na úrovni empatie, je hormonální činnost. V souvislosti s hormony a empatií se nejvíce hovoří o oxytocinu a testosteronu, v menší míře pak o vazopresinu a prolaktinu.

7.1.2.1 Testosteron

Dle mnoha autorů²⁰⁹ má značný vliv na budoucí úroveň empatie hladina testosteronu v prenatálním období života. Obvykle je hladina tohoto hormonu vyšší, je-li plod mužského pohlaví. Od osmého²¹⁰ týdne prenatálního vývoje začínají varlata embrya produkovat testosteron, který se krevním řečištěm dostane do mozku a začíná jej maskulinizovat.²¹¹ Testosteron je vyplavován také nadledvinkami, což je příčinou jeho výskytu u plodů ženského pohlaví. Celý proces je mnohem komplikovanější a jeho vysvětlení není předmětem této

---

²⁰⁶ BRIZENDINE, Louann., pozn. 206, s. 10.

²⁰⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 141.

²⁰⁸ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 141.

²⁰⁹ Simon Baron - Cohen, Melissa Hines, Robert M. Sapolsky, ...

²¹⁰ V některých zdrojích se uvádí dokonce od sedmého týdne prenatálního vývoje.

²¹¹ Na tento proces mají vliv další látky jako je vasopresin a MIS. Kromě názvu MIS (Müllerian-inhibiting substance) bývá tato látka také označována jako AMH (anti-Müllerian hormone). Dle Louann Brizendine MIS mimo jiné napomáhá vytvářet mužské pohlavní orgány a mozkové obvody (například mozkové obvody objevitelského chování).

práce, proto zájemce o přesnější informace odkazují k prostudování následující literatury²¹² či přednášek^{213 214}.

Simon Baron-Cohen ve spojitosti s hormony a pohlavím upozorňuje na komplexnost a složitost konceptů pohlaví a tvrdí, že pokud zmiňujeme pohlaví, je třeba mít na zřeteli pět různých úrovní. Můžeme rozlišovat mezi genetickým pohlavím²¹⁵, gonadálním pohlavím²¹⁶, genitálním pohlavím²¹⁷, typem mozku²¹⁸ a pohlavně typickým chováním^{219 220}.

Během vývoje může docházet k různým odchylkám. Člověk může být geneticky a genitálně jedním pohlavím, ale na gonadální úrovni, typu mozku a pohlavně typickém chování pohlavím opačným.

Tentýž autor vyjmenovává tři období²²¹, kdy je mozek nejcitlivější na hormonální změny, v souvislosti s empatií především na hladiny testosteronu. Nejprve se jedná o období od osmého do dvacátého čtvrtého týdne

---

²¹² CHURCHLAND, Patricia Smith. *Mozek a vědomí, aneb, Role mozku při utváření lidské identity*. Přeložil Radim BĚLOHRAD. Praha: Dybbuk, 2016, 246 s. ISBN 978-80-7438-150-8. S. 104-109.

LIPPA, Richard A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1719-2. S. 145-152.

²¹³ SAPOLSKY, Robert Morris. *Lecture Collection - Human Behavioral Biology* [online]. In: Stanford, California [cit. 2017-05-31]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/playlist?list=PL848F2368C90DDC3D>

Konkrétně se jedná o přednášky Sexual Behavior I a Sexual Behavior II.

²¹⁴ Robert M. Sapolsky je neuroendokrinologem a profesorem biologie, neurologie a dalších příbuzných kurzů na Stanford University.

²¹⁵ Na úrovni genetického pohlaví (genetic sex) je mužem jedinec s chromozomy XY, ženou jedinec s chromozomy XX.

²¹⁶ Na úrovni gonadálního pohlaví (gonadal sex) je mužem jedinec s varlaty produkujícími mužské hormony, ženou jedinec s ovárií produkujícími ženské hormony.

²¹⁷ Na úrovni genitálního pohlaví (genital sex) je mužem jedinec s obvyklým penisem a ženou jedinec s obvyklou vaginou.

²¹⁸ Na úrovni typu mozku (brain type) je mužem jedinec, jehož schopnost systematizace je vyšší než schopnost empatie, a ženou jedinec, jehož schopnost empatie je vyšší než schopnost systematizovat.

²¹⁹ Pohlavně typické chování (sex-typical behaviour) je v kongruenci s typem mozku. Mužem je jedinec, jehož zájmy zahrnují přístroje či výsledky fotbalové ligy. Ženou je jedinec, jehož zájmy zahrnují péči o přátele, starost o jejich pocity a touhu po intimitě.

²²⁰ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 98-99.

²²¹ Shodně tato období specifikuje ve svých knihách též Louann Brizendine a ve výše zmíněných přednáškách také Robert Sapolsky.

prenatálního vývoje. Toto období bývá označováno jako organizační. Následují další dvě období, označována jako aktivační, jde o období kolem pátého měsíce života^{222 223} a poté o období puberty.²²⁴

Simon Baron-Cohen uvádí experimenty, ve kterých byl březím samicím makaka rhesus injekčně vpraven do těla testosteron. Dcery těchto opic, ačkoli byly geneticky samice, byly genitálně samci a v chování projevovaly spíše samčí typ hry.²²⁵ Dále popisuje jiný pokus, ve kterém vědci podávali injekčně estrogen a progesteron savčím samicím, které předtím nikdy nebyly březí. Výsledkem experimentu byl u těchto samic zvýšený zájem o mláďata a další výrazné projevy mateřského chování.²²⁶

Nyní bych ráda popsala experiment, který spolu se svým týmem provedl právě Simon Baron-Cohen. Zjistil, že jedna nemocnice (Addenbrooke`s Hospital) v Cambridge uchovává vzorky plodové vody po provedení amniocentézy v prvním trimestru těhotenství. Spolu se svým týmem požádal nemocnici matky o spolupráci na výzkumu, který by zjišťoval souvislost mezi hladinou fetálního testosteronu a následným chováním dítěte.

Ve vzorku plodové vody změřili hladinu testosteronu, hladinu tohoto hormonu dále měřili po narození dětí. Ve věku dvou let a poté ve věku čtyř let těchto dětí je vědci přizvali ke spolupráci na dalších testech.^{227 228} Jedním

---

²²² Někdy též označované jako juvenilní puberta.

²²³ Naproti tomu k prvnímu aktivačnímu období Louann Brizendine uvádí, že u chlapců jde o dobu od jednoho měsíce do dvanácti měsíců života (BRIZENDINE, Louann., pozn. 206, s.14.) a u dívek od šesti měsíců do dvaceti čtyř měsíců (BRIZENDINE, Louann. *Proč ženy myslí tak, jak myslí, a proč jednají jinak než muži*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1690-6. S. 16.).

²²⁴ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 99.

²²⁵ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 100.

²²⁶ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 100.

²²⁷ LEONARD, Peter. *Secrets of Sexes: Brainsex* [online]. In: . BBC Documentary [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=3dMvJY3FPkc>

²²⁸ Peter Leonard je režisérem dokumentu, vědecky jej zaštiťovali profesor Richard Lippa a doktor Stian Reimers.

z nich byl tzv. Childhood Communication Checklist, který měřil sociální dovednosti a šíři oblasti zájmů dítěte²²⁹.

Během jedné jeho části byla dětem puštěna animace geometrických obrazců (čtverec a dva trojúhelníky). Jedna strana čtverce byla přerušena, takže se jevila jako půdorys místnosti s dveřmi. Uvnitř tohoto čtverce se pohybovaly dva trojúhelníky; jeden menší a jeden větší. Výzkumníci animaci koncipovali tak, že oba trojúhelníky měly reprezentovat osoby a jejich interakci. Jeden z trojúhelníků se snažil vytlačit druhý z prostoru uvnitř čtverce. Malí respondenti (4 roky) měli za úkol popisovat, co se při animaci děje. Cílem experimentu bylo zjistit, jaký vliv na vnímání situace má vysoká či nízká hladina testosteronu. Simon Baron-Cohen stanovil hypotézu, že děti s vyšší hladinou testosteronu animaci nebudou chápat jako interakci lidských bytostí, ale spíše jako pohyb věcí (těles).²³⁰

Výsledky testů potvrdily Baron-Cohenovu hypotézu. Děti s nižší hladinou testosteronu vyprávěly příběh dvou osob (co se jim stalo, proč jedna z nich vytlačuje druhou ven). Děti s vyšší hladinou testosteronu trojúhelníky popisovaly jako trojúhelníky, pokud byly dále experimentátorem dotazovány, co by se dělo, kdyby to byli lidé, odpovídaly zcela logicky, například, že to lidé nejsou, jelikož nemají nohy.

Vědci vyvodili, že děti s vyšší hladinou testosteronu se chovají více maskulinním způsobem než děti s nižší hladinou testosteronu. U dětí s nižší hladinou testosteronu (častěji se jednalo o dívky) byla prokázána vyšší úroveň jazyka a dalších komunikačních dovedností, častější navazování očního kontaktu a lepší sociální dovednosti. Dle Barona-Cohena jde o znaky

---

²²⁹ Sociální dovednosti mají souvislost s úrovní empatie a šíře zájmů je spojena se schopností systematizovat.

²³⁰ Tato hypotéza souvisí s jeho výše zmiňovanou teorií schopnosti empatie a systematizace (Empathizing and Systemizing Theory).

dokonalejší schopnosti empatie.²³¹ V souvislosti s výše zmíněným Baron-Cohenova spolupracovnice prohlásila, že od šestnáctého týdne prenatalního vývoje je předurčeno, jak moc bude jedinec vyhledávat oční kontakt s ostatními, jaké bude vytvářet vztahy, jaké bude mít zájmy či jak rychle se naučí mluvit.²³²

Důležitost množství fetálního testosteronu ve vztahu k empatii (a nejen k ní) dokládají též studie zabývající se genetickou odchylkou, která je příčinou poruchy nazývané kongenitální adrenální hyperplazie²³³. Ta se vyznačuje nadbytečnou sekrecí androgenů²³⁴ z nadledvinek. Mohou jí trpět muži i ženy (míněno geneticky).²³⁵ Je-li plod s chromozomy XX vystaven vysokým dávkám androgenů, dochází k tomu, že gonády a genitálie nemusejí být při porodu jednoznačně identifikovatelné a na úrovních typu mozku a pohlavně typického chování jsou později tyto dívky velmi maskulinní.²³⁶

Oproti dívkám netrpícím touto poruchou mají zvýšené schopnosti prostorové orientace a systematizace. V různých testech skórují obdobně jako průměrní chlapci. Tíhnou k soupeřivým stylům hry, vykazují vysoce kompetitivní chování, je pro ně velmi důležitý status ve skupinové hierarchii a jsou často zaměřeny samy na sebe a svůj výkon, což vyžaduje sníženou empatii.²³⁷ Podrobněji se studiem pohlavních rozdílů, i v oblasti empatie, mezi

---

²³¹ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 102.

²³² LEONARD, Peter., pozn. 228.

²³³ CAH - congenital adrenal hyperplasia

²³⁴ Vyšší množství androgenů je způsobeno tím, že nadledvinky produkují v nadbytečném množství testosteronu podobný androgen androstenedion.

²³⁵ U mužů nemusí být odhalena, jelikož nadbytečné množství androgenů je kompatibilní s mužským tělem a mozem.

²³⁶ CHURCHLAND, Patricia Smith., pozn. 213, s. 110.

²³⁷ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 104.

běžnými dětmi a dětmi s kongenitální adrenální hyperplazií zabývá například neurovědkyně Melissa Hines²³⁸.

7.1.2.2 Oxytocin

Dalším významným hormonem, který mnoho odborníků považuje za klíčový v souvislosti s empatií, je oxytocin. Oxytocin bývá často označován jako hormon lásky, důvěry a připoutání. K jeho sekreci dochází při láskyplném kontaktu s druhou osobou - hlubokém očním kontaktu, objetí, ve větší míře při intimním fyzickém kontaktu, u žen při porodu a v období kojení svých dětí.

Těsnou vazbu mezi oxytocinem a empatií uvádí například doktorka Helen Fisher²³⁹, která tvrdí, že větší množství tohoto hormonu v součinnosti s dalším hormonem - estrogenem posiluje mozkové okruhy spojené s komunikací, sdílením a empatií.²⁴⁰ Stejně jako Simon Baron-Cohen zastává názor, že schopnost empatie se individuálně liší u každého člověka a závisí spíše na typu mozku²⁴¹ než na genetickém, genitálním či gonadálním pohlaví jedince. Velkou roli dle ní hraje hormonální nastavení každého člověka, vyšší hladina oxytocinu a estrogeneru koreluje s vyšší úrovní empatie. Vyšší hladina testosteronu naopak souvisí s nízkou schopností empatie.²⁴²

Bylo zjištěno, že pokud jedinec vdechne oxytocin nosem či když je mu podán intravenózně,lepší se jeho skóre v rozpoznávání emocí a v empatii.

---

²³⁸ Melissa Hines je profesorkou psychologie na University of Cambridge. V současnosti se věnuje výzkumu genderové identity, porozumění genderu a s genderem souvisejícího chování u dětí s poruchami pohlavního vývoje (DSD - disorders of sexual development).

²³⁹ Helen Fisher je antropoložkou a neurovědkyní působící na Rutgers University v New Jersey. Ve své práci se několik desetiletí věnuje zkoumání mozkových okruhů lásky (okruhy pro romantickou lásku, sexuální pud a připoutání), dále rozdílům mezi pohlavími. Je také autorkou několika knih na daná témata.

²⁴⁰ FISHER, Helen. "Anatomy of Love": Talks At Google [online]. In: New York, 2016 [cit.2017-06-06]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=Wthc5hdzU1s&feature=youtu.be>

²⁴¹ Termín typ mozku je vzhledem k individuálním odlišnostem a unikátnosti každého mozku trochu terminus technicus, ale míní se jím mužský nebo ženský mozek na základě pohlavně typického chování.

²⁴² FISHER, Helen., pozn. 241.

Tento fakt prokázal například Gregor Domes se svými spolupracovníky. Stanovili hypotézu, že oxytocin zlepší výsledky testů schopnosti rozpoznat afektivní mentální stav ostatních. Tento tým provedl studii, které se zúčastnilo třicet dobrovolníků. Jednalo se o zdravé muže ve věku od 21 do 30 let, u nichž byla tato schopnost testována za použití testu RMET (Reading the Mind in the Eyes Test)²⁴³. Test byl poprvé proveden za použití dávky oxytocinu²⁴⁴ vstříknuté do nosu, podruhé s týdenním odstupem za použití placeba. Výsledky této studie prokázaly, že dávka oxytocinu se podílela na zvýšení schopnosti rozpoznat emoce v testu RMET u dvaceti ze třiceti účastníků testování.²⁴⁵ Autoři studie dále tvrdí, že oxytocin způsobil signifikantní zlepšení rozpoznání složitěji rozpoznatelných emocí.²⁴⁶

7.1.2.3 Hormonální proměny během života u mužů a žen

Kromě rychlých proměn hladin hormonů souvisejících s běžnými denními aktivitami (eustres, distres) dochází k trvalejším proměnám hormonálního nastavení v rámci životních období většinou spojených s nějakým vývojovým úkolem. O vlivu hormonů na život mužů i žen v jednotlivých životních etapách píše ve svých knihách psychiatrička Louann Brizendine. Zmiňuje vyšší empatii u žen, zejména díky hormonálnímu nastavení, které v organizačním období a v aktivačních obdobích většinou tvarují mozkové okruhy směrem k ženskému typu mozku, který jak už bylo několikrát uvedeno výše v textu, je s empatií úzce spojen. Louann Brizendine tvrdí, že holčičky jsou odmala empatičtější než chlapečci. Domnívá se, že jde

---

²⁴³ RMET (Reading the Mind in the Eyes Test) je test, který spolu se svým týmem zhotovil Simon Baron-Cohen v roce 2001. Test je také součástí knihy *The Essential Difference*. (BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 187-199.)

²⁴⁴ Jedna dávka je 24 IU oxytocinu (IU = international unit), což je ekvivalentem zhruba 48 µg čistého peptidu.

²⁴⁵ DOMES, Gregor, et al. Oxytocin Improves “Mind-Reading” in Humans. *Biological Psychiatry*, 2006, 61: 731-733. S. 732.

²⁴⁶ DOMES, Gregor, et al., pozn. 246, s. 732.

o evoluci zakotvenou přípravu na mateřskou roli, jejíž dobré zvládnutí je zásadní pro přežití potomků.²⁴⁷

Popisuje hormonální změny u žen v průběhu těhotenství a po porodu. Věnuje se také proměnám hormonálního nastavení budoucích otců, u nichž díky interakci se svou těhotnou partnerkou (vylučuje feromony) dochází v období několika týdnů před porodem a několik týdnů po něm k poklesu hladiny testosteronu a nárůstu hladiny prolaktinu²⁴⁸. Toto hormonální nastavení podporuje u mužů ochranné chování. Výzkumy ukazují, že muži jsou v tomto období senzitivnější a ve srovnání s muži, kteří nejsou otci, lépe vnímají a slyší dětský pláč, což souvisí s vyšší úrovní empatie než je u nich obvyklé.²⁴⁹

Vyšší úroveň individuální schopnosti empatie u mužů bývá uváděna také v období po andropauze, což opět souvisí s poklesem hladin testosteronu a dalších androgenů a s vyššími hladinami oxytocinu a estrogeneru oproti dřívějším životním obdobím.

7.1.3 Vliv genů na empatii

Dalším zdrojem mezipohlavních rozdílů jsou geny. Některé geny mají úzkou souvislost s pohlavím a mohou hrát významnou roli v typu mozku.²⁵⁰ V knize *The Essential Difference* Simon Baron-Cohen uvádí, že v souvislosti s genetickou předurčeností schopnosti empatie se nejvíce výzkumů provádí s dvojčaty. Výzkumníci porovnávají výsledky testů jednovaječných a dvojevaječných dvojčat. V téže knize dále zmiňuje, že závěry plynoucí z testů kognitivní složky empatie ukazují na signifikantně vyšší podobnost ve

---

²⁴⁷ BRIZENDINE, Louann. *Proč ženy myslí tak, jak myslí, a proč jednají jinak než muži*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1690-6. S. 30, 31, 89, 90.

²⁴⁸ V některých zdrojích se uvádí i nárůst hladiny vazopresinu, hormonu svou strukturou i funkcí podobnému oxytocinu.

²⁴⁹ BRIZENDINE, Louann., pozn. 206, s. 80.

²⁵⁰ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 115.

výsledcích těchto testů u jednovaječných dvojčat.²⁵¹ Tento fakt odpovídá předpokladům vědců, že empatizace je částečně dědičnou záležitostí.

Ve své další knize *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*, kterou vydal o osm let později, píše, že dle jedné studie empatie u dvojčat dosahuje dědičnost afektivní empatie 68%.²⁵² Dále uvádí jinou studii zkoumající kognitivní empatii u jednovaječných a dvouvaječných dvojčat, která odhalila podobnost ve výsledcích testů u dvojčat nehledě na fakt, zda šlo o jednovaječná, nebo dvouvaječná dvojčata. Baron-Cohen z toho vyvozuje závěr, že na kognitivní složku empatie mohou mít větší vliv faktory prostředí než geny.²⁵³ Na tomto místě bych ráda podotkla, že otázka rozlišení vlivu genetických faktorů a vlivu prostředí na empatii je velmi složitá a nelze na ni najít uspokojivou, natož přesnou, odpověď, jelikož faktory z vnějšího prostředí jsou v neustálé interakci s faktory vnitřními.²⁵⁴

Sám Simon Baron-Cohen spolu se svými kolegy začal hledat geny, které by mohly mít spojitost s empatií. S ohledem na svou dosavadní práci si k testování vybral geny, které regulují produkci pohlavních hormonů s odůvodněními, že na psychologické úrovni se empatie výrazně liší mezi muži a ženami a dané rozdíly mezi pohlavími jsou prokazatelné také na úrovni mozku.²⁵⁵ ²⁵⁶ Kromě těchto genů studoval jeho tým geny podílející se na tvorbě oxytocinu, dále geny, které jsou spojeny s receptory téhož hormonu a hormonu dalšího - vazopresinu. Poslední skupinou genů, na něž se vědci zaměřili, jsou „kandidátské geny“, které mají spojitost s neurálním růstem. Z těchto všech

---

²⁵¹ BARON-COHEN, Simon., pozn. 81, s. 115.

²⁵² BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 134.

²⁵³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 134.

²⁵⁴ V této souvislosti Baron-Cohen podotýká, že odhadování míry vlivu genetických faktorů a faktorů prostředí na rozvoj empatie závisí také na způsobu měření empatie (dotazníky, pozorování). - BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 134.

²⁵⁵ Dokládá to výsledky EQ testů, v nichž ženy interkulturně skórují výše než muži a odkazuje se též na svou knihu *The Essential Difference*.

²⁵⁶ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 141.

skupin testovaných genů se těmto odborníkům podařilo najít čtyři geny pro empatii.²⁵⁷ K tomuto významnému objevu Baron-Cohen dodává, že jde pouze o začátek cesty k pochopení jejich funkce ve vztahu k empatii.²⁵⁸

7.2 Socializační faktory

Kromě biologických faktorů mohou mít na rozdíly v empatii vliv také faktory psychologické, sociální a kulturní. V následující části textu bude věnována pozornost možným souvislostem mezi společenskými stereotypy a předsudky, genderovými rolemi, výchovou a rodičovstvím a mezipohlavními rozdíly v empatii.

7.2.1 Vliv společenských stereotypů a předsudků na empatii

Někteří autoři předpokládají, že psychologické rozdíly mezi muži a ženami mohou být vytvořeny a posilovány díky společenským stereotypům a předsudkům, jelikož se jedinci často snaží, ať už vědomě či nevědomě, těmto očekáváním dostát.

Velmi známé jsou například pokusy, které demonstrují, jak se lidé vztahují k dítěti v závislosti na jimi předpokládaném pohlaví dítěte. V angličtině se tyto pokusy nazývají *Baby X experiments*. V jejich výsledcích se poměrně často ukazuje, že je-li miminko v nepohodě a lidé se domnívají, že jde o chlapce, jeho nepohoda bývá interpretována jako vztek, zatímco v situaci, kdy se účastníci experimentu domnívají, že se jedná o dívku, její nepohodu častěji označují jako strach.²⁵⁹ Ve skutečnosti je známo, že je-li miminko oblečené v unisex oblečení neutrální barvy, lidé nejsou často schopni určit, zda se jedná o chlapce či dívku.

---

²⁵⁷ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 143,144.

²⁵⁸ BARON-COHEN, Simon, pozn. 134, s. 144.

²⁵⁹ BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 86.

Baron-Cohen popsal experiment, který provedli s novorozenci v Cambridge. Výzkumníci natáčeli dětské obličej²⁶⁰ za účelem zjištění, kam oči miminek upírají svou pozornost, když jim jsou předkládány dva druhy objektů, a to lidské tváře nebo mechanické hračky. Když hodnotitelé analyzovali nahrávky, byly prokázány mezipohlavní rozdíly v preferenci objektů²⁶¹ a Baron-Cohen tvrdí, že společenské stereotypy nemohou vyvrátit výsledky tohoto experimentu.²⁶²

S genderovými stereotypy souvisí i preference hraček. Je dokázáno, že dívky obvykle preferují panenky a chlapci dávají přednost hračkám s koly, jinak pohybujiím se hračkám či stavebnicím. Výzkumníci se zabývají otázkami, nakolik jsou tyto preference vrozené a nakolik jsou získané v rámci socializace.

Je pravděpodobné, že i v současnosti někteří rodiče projevují averzi²⁶³, hraje-li si jejich dítě s hračkami, které jsou stereotypně přisuzovány opačnému pohlaví. Baron-Cohen připouští, že mohou existovat společenské tlaky, jako například averze nebo naopak podpora rodičů, sourozenecká rivalita či touha zapadat do vrstevnické skupiny, které děti vedou k preferenci hraček stereotypně typických pro jejich pohlaví. Zároveň však podotýká, že rozhodně tyto společenské vlivy nejsou určujícími ve výběru hraček, a dodává, že děti, které ještě nerozumějí genderovým stereotypům, jsou-li dotázány, označují autíčka jako hračky pro chlapce a panenky jako hračky pro dívky.²⁶⁴ Domnívá se, že právě dětská preference hraček zakládá dětské pohlavní stereotypy a nikoli naopak.

---

²⁶⁰ Badatelé věnovali velkou pozornost tomu, aby natáčeli jen obličej a aby nebylo vidět oblečení, které by mohlo prozradit pohlaví miminka.

²⁶¹ Holčičky dávaly přednost lidským tvářím a chlapci naopak preferovali hračky.

²⁶² BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 87.

²⁶³ Častěji jde o averzi otců, hraje-li si jejich syn s panenkami.

²⁶⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 92.

Psychiatřka Louann Brizendine se k velkému významu genderových stereotypů vyjadřuje skepticky a tvrdí, že neexistuje nic jako unisex mozek. Uvádí různé příklady ze své praxe. Jedním z nich je případ holčičky, která v rámci předcházení společenským stereotypům dostala jako dárek od svých rodičů nákladní auto. Toto auto chovala jako panenku a promlouvala k němu jako k živé bytosti. Naopak syn Louann Brizendine ze stejného důvodu ve svém raném dětství dostal panenku, kterou však používal jako meč a oštěp.²⁶⁵

Zkoumáním dětských preferencí ve výběru hraček v souvislosti s pohlavím se zabývá také již dříve zmíněná Melissa Hines. Z jejích studií vyplývá, že dívky si obvykle vybírají panenky a chlapci spíše dopravní prostředky a stavebnice.²⁶⁶ Pracuje i s dětmi s poruchami sexuálního vývoje. Dívky s vrozenou adrenální hyperplazií ve výběru hraček preferují ty, které si obvykle vybírají chlapečci. Tento fakt opět spíše než k socializačním vlivům odkazuje na vlivy biologické (vliv fetálních androgenů).²⁶⁷

7.2.2 Vliv genderových rolí na empatii

Genderové stereotypy odrážejí dle teorie sociálních rolí skutečné chování mužů a žen, na něž mohou mít vliv i biologické faktory, nicméně silným faktorem, který umocňuje pohlavně typické chování jsou dle této teorie právě sociální role. Dle teorie sociálních rolí jsou chování a genderové stereotypy důsledkem rolí a nikoli chromozomů, hormonů a fyziologie

---

²⁶⁵ BRIZENDINE, Louann., pozn. 206, s. 30, 31.

²⁶⁶ K podobným závěrům docházejí také mnozí primatologové při zkoumání preferencí hraček u primátů. Samečkové si ke hře vybírají autíčka či jiné pohybující se objekty. Samičky naopak dávají přednost panenkám či plyšovým zvířátkům, obvykle se k nim také chovají pečujícím způsobem.

²⁶⁷ HINES, Melissa. *Does your brain have a gender?* [online]. In: . Churchill College, University of Cambridge, 2015 [cit. 2017-06-06]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yUwCCCJ1-mY>

mozku.²⁶⁸ S tímto úzce souvisí další teorie, podle které mohou být genderové stereotypy sebenaplňujícím se proroctvím^{269 270}.

Teorii sociálních rolí odporuje pohled Simona Barona-Cohena. Ačkoli připouští, že se lidé drží různých přesvědčení o genderových rolích, táže se, odkud tato přesvědčení pocházejí. Částečně argumentuje svou teorií schopnosti empatie a systematizace. Dále si pokládá otázku, jak by bylo možné zjistit, zda pozorované pohlavní rozdíly v chování, emocích, zájmech a dovednostech pramení z našich přesvědčení o genderových rolích či z evolučních příčin. K teorii sociálních rolí namítá, že se jejím stoupencům nepodařilo falzifikovat darwinistickou hypotézu a dodává, že teorie sociálních rolí není schopna objasnit značné podobnosti napříč velmi rozdílnými společnostmi^{271 272}.

7.2.3 Vliv výchovy a rodičovství na empatii

Považuji za velmi důležité zmínit, že zásadním předpokladem pro rozvoj empatie u obou pohlaví je zkušenost s pečujícím a empatickým přístupem vychovávajících osob od raného dětství.

Vědci si kladou otázky, zda a do jaké míry jsou psychologické rozdíly mezi chlapci a dívkami způsobeny odlišným přístupem rodičů k jejich výchově. Obecně je prokázáno, že chlapcům jsou častěji než dívkám vymezovány a připomínány hranice. Rodiče je častěji trestají, udělují jim zákazy a častěji jim vyhrožují, co se stane, pokud daný zákaz poruší. Otázkou zůstává, zda je pozorovaný odlišný přístup ve výchově příčinou psychologických rozdílů mezi pohlavími či jejich důsledkem.

---

²⁶⁸ LIPPA, Richard A., pozn. 199, s. 165, 166.

²⁶⁹ Sociologický termín známý jako Thomasův teorém (zformulovaný ve 30. letech 20 století W.I. Thomasem), který zní: „Jestliže je určitá situace lidmi definovaná jako reálná, pak je reálná ve svých důsledcích.“

²⁷⁰ LIPPA, Richard A., pozn. 199, s. 166.

²⁷¹ Baron-Cohen jako příklad uvádí výrobu zbraní, což se ve 122 zkoumaných společnostech ukázalo jako výhradně mužská činnost ve 121 z nich. - BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 94.

²⁷² BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 94.

Simon Baron-Cohen se domnívá, že rozdíly ve výchově mohou být způsobeny tím, že chlapci mají nižší schopnost empatie, což vede k tomu, že jsou méně sociálně konformní, mají horší dovednost rozpoznávat sociální náznaky hranic a potřebují tudíž častější a razantnější způsoby ukázněvání.²⁷³ Popisuje experiment, při němž byla nahrávána interakce otců s jejich ročními potomky. Ukázalo se, že otcové napomínali své roční syny dvakrát častěji než stejně staré dcery. Je třeba zmínit, že holčičky častěji obracely pozornost k obličeji svých otců, byly schopny reagovat již na neverbální projevy jejich nesouhlasu. Oproti tomu chlapečci se na otce nedívali tak často a informaci o tom, že provádějí něco zakázaného byli schopni rozpoznat až po explicitním verbálním upozornění, na které však někteří odmítli reagovat.^{274 275}

---

²⁷³ BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 89.

²⁷⁴ BARON-COHEN, Simon, pozn. 81, s. 89.

²⁷⁵ Tutéž studii a další studii s matkami v interakci se stejně starými dětmi uvádí ve své knize též Louann Brizendine. - BRIZENDINE, Louann., pozn. 248, s. 29.

Závěr

Tématem této práce byla empatie a rozdíly v této schopnosti mezi muži a ženami. Cílem práce bylo vysvětlení rozdílů v empatii mezi muži a ženami se zřetelem na poznatky neurověd. Během práce jsem vycházela z analýzy odborné literatury.

Všichni autoři, s jejichž názory jsem se setkala, připouštějí, že na obecné rovině existují mezi muži a ženami v empatii rozdíly. Podle odborníků jsou to častěji ženy, kdo mají tuto schopnost vytříbenější. K tomu je však nutné podotknout, že se jedná o generalizující vyjádření a na úrovni jednotlivců nemusí být pravdivé, jelikož na empatii má vliv mnoho faktorů.

V krátkodobém časovém horizontu schopnost empatie běžně fluktuuje v závislosti na aktuálním situačním kontextu, výše zmíněné faktory se spíše podílejí na trvalejších rysech spojených s empatií. V rámci delšího časového horizontu míru empatie ovlivňují jednak biologické faktory a jednak faktory socializační. Obě skupiny faktorů jsou v nepřetržité interakci a tvoří jedinečnou realitu každého jedince, která se zároveň jejich působením neustále proměňuje, proto je dle mého názoru nemožné přesně určit, které z nich jsou pro empatii podstatnější.

Z biologických determinant se jeví pro empatii jako rozhodující typ mozku -mužský nebo ženský - utvářený specifickým množstvím a činností pohlavních hormonů zejména v organizačním období a v aktivačních obdobích života jedince.

Ze socializačních faktorů je pro budoucí úroveň empatie nejvýznamnější výchova, a to nezávisle na pohlaví dítěte. Zakoušení empatického zájmu, péče a podpory ze strany nejprve primární pečující osoby, později ze strany dalších osob, poskytuje jedinci bohatý základ jak pro rozvoj emocionální empatie, tak pro rozvoj empatie kognitivní.

Psaní této práce s sebou, kromě mnoha zajímavých informací, přineslo také několik výzev. První a největší z nich byla definiční a terminologická nejednotnost napříč jednotlivými koncepcemi empatie. I přes velký zájem a značnou snahu mnoha badatelů se stále jedná o problematiku velmi nejasnou. Autoři formulují různé teorie o empatii, vytvářejí vlastní definice, používají totožné termíny pro označování rozličných fenoménů či stejné procesy odlišně interpretují.

Další výzvou, která do značné míry souvisela s tou předchozí, se ukázala být práce s originálními texty v angličtině. V první části textu obsahující definice empatie jsem u překládání některých výrazů pocívala nejistotu týkající se možné nepřesnosti. Jednalo se o výrazy, které v češtině mají dva významy, a ze syntaktického i obsahového hlediska bylo možno použít oba, avšak při výběru jednoho z nich jsem riskovala odchýlení se od autorova originálního záměru.

Z analýzy dostupné literatury a přednášek vyplývá, že z hlediska mezipohlavních rozdílů mají dokonalejší schopnost empatie jedinci s ženským typem mozku. Dle výsledků výzkumů se přibližně v 70% jedná o ženy. Úroveň empatie však není žádnou stálou konstantou. V praktické rovině je třeba eliminovat generalizace a mít na zřeteli unikátnost každého mozku a poznatky týkající se neuroplasticity jak v pozitivním, tak v negativním smyslu. Je také důležité podotknout, že i přes úžasné poznání, které nám neurověda v této oblasti nabízí, zůstává stále mnoho otázek ohledně fenoménu empatie nezodpovězených.

Seznam použitých zdrojů:

Knihy:

BARON-COHEN, Simon. *The essential difference*. London: Penguin Books, 2004. ISBN 9780141011011.

BARON-COHEN, Simon. *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*. Brno: Emitos, 2014. ISBN 978-80-87171-37-0.

BARRETT, Louise, R. I. M. DUNBAR a John LYCETT. *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7178-969-7.

BAUER, Joachim. *Proč cítím to, co ty: intuitivní komunikace a tajemství zrcadlových neuronů*. Přeložil Iva MICHŇOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5737-7.

BRIZENDINE, Louann. *Proč muži myslí tak, jak myslí a proč jednají jinak než ženy*. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-3072-8.

BRIZENDINE, Louann. *Proč ženy myslí tak, jak myslí, a proč jednají jinak než muži*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1690-6.

DAMASIO, Antonio R. *Descartesův omyl: emoce, rozum a lidský mozek*. Praha: Mladá fronta, 2000. Kolumbus. ISBN 80-204-0844-4.

DECETY, Jean. a William John. ICKES. *The social neuroscience of empathy*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2009. Social neuroscience series.

GAZZANIGA, Michael S. *Kdo to tady řídí?, aneb, Svobodná vůle a neurověda*. Praha: Dybbuk, 2013. ISBN 978-80-7438-081-5.

CHURCHLAND, Patricia Smith. *Mozek a vědomí, aneb, Role mozku při utváření lidské identity*. Přeložil Radim BĚLOHRAD. Praha: Dybbuk, 2016, 246 s. ISBN 978-80-7438-150-8.

KOUKOLÍK, František. *Sociální mozek: evoluce a neuronální podklady*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2850-9.

LIPPA, Richard A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1719-2.

MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-857-8.

RAMACHANDRAN, V. S. *Mozek a jeho tajemství, aneb, Pátrání neurovědci po tom, co nás činí lidmi*. Praha: Dybbuk, 2013. ISBN 978-80-743-808-08.

WAAL, F. B. M. de. *Dobráci od přírody*. Praha: Academia, 2006. Galileo. ISBN 80-200-1421-7.

Články:

BATSON, C. Daniel, et al. Empathy-induced altruistic motivation. *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature*, 2010, 15-34.

DE WAAL, Frans BM. Putting the Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy. *Annu. Rev. Psychol*, 2008, 59: 279-300.

DE VIGNEMONT, Frederique; SINGER, Tania. The empathic brain: how, when and why?. *Trends in cognitive sciences*, 2006, 10.10: 435-441.

DOMES, Gregor, et al. Oxytocin Improves “Mind-Reading” in Humans. *Biological Psychiatry*, 2006, 61: 731-733.

EISENBERG, Nancy. Emotion, regulation, and moral development. *Annual review of psychology*, 2000, 51.1: 665-697.

SINGER, Tania; LAMM, Claus. The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2009, 1156.1: 81-96.

Elektronické zdroje:

BATSON, Daniel. *Dan Batson at the 2007 ASC Conference* [online]. In: USA - North Carolina, 2007 [cit. 2017-05-13].

Dostupné z: <https://vimeo.com/3749635>

DE WAAL, Frans. *The Age of Empathy* [online]. [cit. 2017-05-14].

Dostupné z: http://www.emory.edu/LIVING_LINKS/empathy/faq.html

FISHER, Helen. *"Anatomy of Love": Talks At Google* [online]. In: New York, 2016 [cit.2017-06-06]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=Wthc5hdzU1s&feature=youtu.be>

HINES, Melissa. *Does your brain have a gender?* [online]. In: Churchill College, University of Cambridge, 2015 [cit. 2017-06-06].

Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yUwCCCJ1-mY>

LEONARD, Peter. *Secrets of Sexes: Brainsex* [online]. In: . BBC Documentary [cit. 2017-05-31].

Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=3dMvJY3FPkc>

ROGERS, Carl Ransom. Carl Rogers on Empathy. In: *Youtube* [online]. [cit.2017-05-09].

Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=I4DwzSnU6pc>

SAPOLSKY, Robert Morris. *Lecture Collection - Human Behavioral Biology* [online]. In: Stanford, California [cit. 2017-05-31].

Dostupné z: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL848F2368C90DDC3D>